

KHIVAI TATÁRSÁG.

Tavali május végén érkezett ide, Vámbéry Ármint turkesztáni útjából kísérve, *Molla Iszhák*, egy fiatal (24 éves) özbec-tatár, a khivai khánságbeli Kongrat városából való. Három hónapig levén nálam, fölhasználtam e ritka alkalmat, hogy vele a khivai tatár dialectust tanulmányozzam, mi közben egyes szövegdarabokat is jegyeztem föl tőle, lehető pontosan az ő ejtése szerint írván le azokat. E szövegeket, mint a ma Khivában divatozó özbec nyelv mutatványait, most közlöm azok számára, kiket a török-tatár nyelvek ismerete valamennyire érdekel; a mellékelt, meglehetősen hű fordítás eligazíthat azoknak szoros megértésében mindenkit, a ki a török nyelvek alkotásával csak némileg is megismerkedett; s ezenkívül még e szövegközlés után a khivai-tatár dialectus sajátosságairól egy kis nyelvtani rajzzal szolgálok az érdekelt olvasónak. A magyar nyelvész közönségnek meg kedves dolog lesz láthatni, miképen lehet eredeti magyar darabokat is tatár ruhába öltöztetni.

A közlött darabok háromfélék: I. „*Néhány tatár példabeszéd és találós mese*,” mind eredeti, Khivában divatozó tatár mondások. II. „*Mesék és adomák*.” Ezek közül az 1—6 számúak perzsából szabadon vannak fordítva; 7—9. úgy készültek, hogy először a magyar eredetit (l. Jókai, a magyar nép adomái, a 307. 67. 259. lapokon) törökül elmagyaráztam, s Molla Iszhák azután saját módja szerint tatárul beszéllte el; a hosszabb 10. és 11. két mese egyenesen Molla Iszhák elmondása után van följegyezve; a 12-dik darab a „Negyven vezír” könyvének oszmanli textusából szabadon fordítva; a 13-dik meg az oszmanli „Tuti náme” után szabadon elbeszélve. III. „*A csodaszarvas regéje*.” Arany János „Buda halála” című hőskölteményének hatodik éneke, tatárra fordítva. Molla Iszháknak

ily dolgozatáról legelőször az idei Koszorúból értesültünk (l. a febr. 26-ki vagyis a 9-dik számot a 214. lapon, hol curiosum gyanánt az első strofa van közölve). A mit itt közlök; az csak részben Molla Iszhák említett fordítása: mert azt bizony magam olyformán változtattam és dolgoztam át, hogy egyenlő, természetes (prózai) accentus szerint olvasható versek kerüljenek ki. Az alapelv, melyből ebben kiindultam az, hogy a török-tatár nyelvnek, mely szótag-quantitásról keveset, s még kevesebbet tud az úgynevezett positívorról, de annál erősebben accentuál, még pedig jobbadán a szó végét accentuálja (mint megfordítva a magyar és finn nyelvek a szó elejét) — természetével legjobban oly versszerkezet fér meg, melynek rythmusát csak az accentuálási hangemelkedések határozzák meg. Ezen természetes accentuáló versszerkezet elvét néha alkalmazta volt is, bár öntudatlanul, Molla Iszhák említett dolgozatában, a mint több versén látható, melyeket csak prózáilag accentuálva kell olvasni, s tökéletesen jó rythmus érződik ki belőlük, v.ö. a 11. 12. verseket:

her biri' ô qada'r jara'q aldila'r

jaraqnî' kôrgenle'r hejra'n qaldila'r.

Az ilyen versnek, a mint látni való, négy szakasza van, ugyanany-nyi hangemelkedéssel, mely a török-tatár hangsúlyozás kiváló jel-leme szerint, rendszeren a szakasz végére esik; maga egy szakasz egy-egy három tagú szóból áll, vagy két egy accentus alá eső szóból (p.o. her biri; ô qadar); s minthogy a hangsúly rendszeren a szakasz végére esik, jambicus vagy anapaesticus rythmus áll elé. A török és a magyar nyelv ellenkező hangsúlyozását tekintve tehát nagyon is helyén van a tatár versben ezen jambicus anapaesticus négy szakasz, a magyar eredetinek négy trochaeusa ellenében. Megkísértettem tehát ezen versnemet az egész fordításon keresztül vinni, s ha bár a tisztelt olvasó csak curiosumnak veszi is e kísérletet, de megnyugtatóására annyit mondhatok, hogy maga Molla Iszhák nagyon helyesnek és jól olvashatónak találta. Meg kell még jegyezni, hogy legjobban tölti meg a verset a teljes háromtagú szakasz; azért a hol csak lehet (és hála istennek a tatárban van még hosszú önhangzó is) a szakaszt tevő kéttagú szónak első tagját kissé meg kell nyújtani (különben hosszúnak irtam is a még hosszúnak ejthető önhangzókat; p.o. qizlar — mikor egy szakaszt teszen, de qizlarnün, qizlarya — melyek három tagú szakaszok. Négy öt tagú szók természetesen csak úgy voltak használhatók e

versekben, hogy a főaccentust megelőző másod accentus is szakaszt képezett, p.o. turya'n- | larinda', wáqia' - | larinna'n, köpele'k- | lerni'n, v. 89 van : ô deureklerniñ — melyben azonban az ô-val együtt ô-deurèk képzi az első szakaszt. Végre még azt a szabadságot engedtem meg néha magamnak, hogy a 4-dik szakaszt az utolsóelőtti szótagon accentuált szóval képeztem; ezt kellett tennem, mert különben az igék paesensalakjait (kite'men, kite'sen, kite'di stb.), a futurumot (kite'rmen, kite'rsen stb.), az encliticus *tî, ti*-vel (*tîr, tur* helyett) képzett perfectumot (kiti'p-tî, qali'p-tî), az imperativus többesi 1. személyét (kite'li) nem lehetett volna jól használni. A 4-dik szakaszban, azaz a verssor végén, alig is zavarja a rythmust ez a licentia. Azonban megjelöltem ilyenkor az accentuált szótagot (az önhangzó mellé tett ' jeggyel) valamint másutt ' jeggyel a kiemelendő másod accentust.

A közölt tatár szövegnek írásmódjára nézve megjegyzem, hogy

e = nyílt magyar e (ü), ê = zárt e.

ï = mélyhangú i

q = mély k, török ق

χ = német ch (*rache*-ban), arab خ

γ = a χ-nak lágya, arab غ

w = úgy hánzlik mint az angol w

s = magy. sz

š = magy. s

č = magy. cs, török چ

ž = magy. ds, török ج

ñ = német ng ebben: *singen*, soha sem ejthető dentalis n-nek, mint az oszmanli ن.

A hosszúönhangzók a circumflexus jeggyével vannak jelölve.

I.

Néhány tatár példabeszéd (naql) és találos mese (ojun hikâjet).

Adam alasî ičinde, hejvân alasî tîšinda.

Az embernek tarkája (kétszinűsége) belül van, az állatnak tarkája kívül van.

iel oyrisiz bolmas, tau bôrisiz bolmas.

Nincs nép tolvaj nélkül, nincs hegy farkas nélkül.

qazan̄a jantašsañ, qarası juʒar;

jaman̄a jantašsañ, belâsi juʒar.

Ha katlanhoz közeledel, rád ragad a feketéje;

ha rossz emberhez közeledel, rád ragad a szerencsétlensége.

içip tojmayan jalap tojmas.

A ki az ivással nem lakott jól, az a nyalással épen nem lakik jól.

inesini kör, qiz̄in al; qaresini kör, böjzin al.

Nézd az anyát s vedd el lányát; nézd a szélességét s vedd a vásznat.

öjümde joq-tur göçelik, könlüm istidê xoʒaliq.

Házamban nincs egy kására való, szívem mégis nagyurasságot kíván.

bi-aqil dosttan aqilli dušmán jaʒši-dî.

Oktalan barátnál jobb az okos ellenség.

açliq nini jidirmes, toqluq nini didirmes.

Az éhség mit nem etet, a jóllakottság mit nem mondat.

jıylamayan balaya iemcek qajda?

Nem síró gyermeket nem szoptatnak (tkp. — gyermeknek a csecs hol?).

qıstanyan işke şejtân qoşulur.

Elhamarkodott dologba az ördög elegyedik belé.

dünjaya nîçik kilgen bolsañ, böjle kiterсен.

A mint a világra jöttél, úgy fogsz elmenni belőle.

qaranı jusañ, aq bolmas,

jaman her qız jaʒši bolmas.

Ha a feketét mosod, nem lesz az fehér;

egy rossz leány sem lesz jó leány.

bolur adam on bişinde baş bolur,

bolmas adam, qırqqa kirse, jaş bolur.

A ki ember lesz, az már tizenöt éves korában fej leszen (mások fölött uralkodik); a ki nem lesz, ha negyven évet ér is, gyermek leszen.

bal tutqan barmaıını jalar.

A ki mézbe nyúlt, megnyalja az ujját.

jaχšī minen jürseñ, jitersen müratqa,
jaman minen jürseñ, qalarsın ujatqa.

Ha jó emberrel jársz, elérsz czéledhoz,
ha rosszal jársz, szégyenre maradsz.

köp itken χôb iter.

Ki valamit sokszor csinál, jól csinálja.

uzak-ta bolsa hem jol jaχšī,
jaman bolsa hem qiz jaχšī.

Ha messze is, mégis jobb az út,
ha nem szép is, mégis jobb a leány (mint szép özvegy asszony,
feleségül t. i.)

jigit digen šoq bolsun,
šoq bolmasa, joq bolsun.

A legény legyen tréfás (víg); ha nem víg, veszszén el.
arpa buydaj aš boldi,
altın kümüş taš boldi.

Árpa búza eleség lett, arany ezüst kő lett.
(qimmaçliq bolyanda — inség idejében).

jaχšiliq it, derjaya tašla : baliq bilir ;
baliq bilmese, χâliq bilir.

Tégy jót, s vedd a tengerbe : megtudja a hal ;
ha a hal nem tudja meg, megtudja a teremtő.

tilden kilgen hem qoldan kilse : heme adam gedâ bolmaj, sultan
bolur.

Ha minden kívánat meg is teljesülne (tkp. ha a mi a nyelv-
ről jó, a kéztől is jöne), egy ember sem lenne szegény, mind
király lenne.

pullu adamdin belâ qorqar.

A pénzes embertől fél a szerencsétlenség.

qolum açiç, jüzüm aq.

Kezem nyitva van, arcom fehér (boldog leszek a más vilá-
gon, jótéteményeimért).

çiçmayan žândin ümîd kisilmes.

Nincs elvágva a remény a még el nem költözött lélektől (ad-
dig remélhet az ember, a míg él).

balalardin sor çavarlarni.

A gyermekektől kérdezd a híreket (mert a gyermek megmond
- mindent őszintén).

žehânda köp jašayannün köp bilir köp gezgen.

Többet tud az, a ki sokat járt, mint az, a ki a világon sokat élt.

ölseñ, gôrün kiñ bolsun.

Ha meghalsz, legyen tág a koporsód.

dauageriñ pátšâ bolsa, arziñni allâ isitsin.

Ha pörös feled a király, az isten hallgassa meg ügyedet.
at arıqlıqta, jigit ƣariblıqta.

A ló soványságban, az ember szegénységben (t. i. jaman körünür — rosszul tünik föl, rossz benyomást tesz).
sedepsiz dürr bolmas, tiqansiz gül bolmas.

Nincs gyöngy gyöngyház nélkül, nincs rózsa tövis nélkül.
aq qojni ajayinnin asadi, qara qojni ajayinnin asadi.

A fehér juhot lábánál fogva akasztják föl, a fekete juhot is lábánál fogva akasztják föl ¹⁾).

iki qoçqarniñ kellesi bir qazanda qajnamas.

Két kosnak feje nem föl egy kazánban ²⁾

jitim bala saqlasañ, aƣzi burnuñ qan iter,
jitim ulaq saqlasañ, aƣzi burnuñ jay iter.

Ha árva gyermeket nevelsz, a szája orrodát megvérezi;

ha árva gödölyét nevelsz, a szája orrodát megzsírozza.

imâm öjinnen aš čiqmas,

olü közinnen jaš čiqmas.

Pap házából nem jö étel ³⁾, halott szeméből nem jö köny.

körpeñe qarap ajaq uzat.

Takaród szerint nyujtsd ki lábadat.

nâdan bilen bir saat sôbet itkennen jüz jül zindanda qalyan (boljan) jaƣši.

Jobb száz évet a börtönben maradni, mint egy órát bolond emberrel társalogni.

et jayda pšmes, ƣamir suda pšmes.

A hús nem fő meg zsírban, a tészta nem fő meg vízben.

baliq jigen toq bolur, küč quwatı joq bolur.

Ki halat eszik, jól lakik ugyan, de vész az ereje.

¹⁾ Kiki magának az, a mi, a jó ember is, a rossz is.

²⁾ Két ellenség nem fér meg egy helyen.

³⁾ Mert a pap mindig kapni szokott, azért nem szeret adni.

bideületniñ oylu bolıannıñ deületliniñ qulu bol.

Sem hogy szegény embernek fia légy, inkább légy gazdagnak szolgálja.

nesije jime etni, süjegi jirtar kötni.

Ne egyél húst hitelbe, a csontja szétszaggatja beledet. aızı qıſıq bolsa hem baj söjlesin.

Hadd szóljon a gazdag, ha görbe szájú is. tilni saqlayan baſını saqlar.

A ki nyelvét megőrzi, fejét őrzi meg.

köp bilgen köp jañlır.

A ki sokat tud, sokat hibáz is.

asılaſıaq adam suıa batmas.

A kit föl fognak akasztani, az nem sülyed el a vízbe.

ıudanıñ qudretiniñ tamâſâsi: balasiniñ qarnında jatır inesi; bala ſini paralap inesini jirge köm. muni tap — dep sorıdeler.

Isten hatalmának csudája: gyermekének méhében fekszik az anyja; darabold föl a gyermekét s temesd a földbe az anyját.

Találd ki ezt — így szoktak kérdezni. — (Dinnye).

atasız boldım, inem bar; andin soñ inem boldi erim.

Atya nélkül lettem, csak anyám van; azután az anyám férjem lett. (*Hava* = Havva, = Éva anyánk).

bir pulluq bahalı ſej bir odaıa ſıymıdê.

Egy dolog, melynek csak egy *pul* (kis pénz) az ára, de nem fér be a szobába. (ſem jaıtısi — gyertya világossága).

azanda tört ajaq minen jüredi, kün orta iki ajaq minen jüredi, aıſam üc ajaq minen jüredi.

Reggel korán négy lábon jár, délben két lábon, este három lábon jár.

iki baſı bar, tört qulayı bar, tört közi bar, altı ajayı bar, tört ajayı minen jüredi, jigirme tört tirnaıı bar.

Két feje van, négy füle, négy szeme, hat lába van, négy lábon jár, huszonnégy körme van. — (atlı adam — lovas ember).

qačan köp jaıtı boladı ıatın?

Mikor igen jó az asszony? — (ölgen waıtta — mikor meghalt, mert akkor már köp söz sözlemıdê — nem beszéll oly sokat).

II.

Mesék és adomák (hikâjetler).

1.

Iki xatîn bir balanîñ üstünde dauâ ittiler, guâ tapmadılar. ikisi qâzîniñ eldine bardılar, qâzîdan insâp istediler. qâzi bularnîñ gepini işitti; žellâd! dep qîçqirdi we bujurdi: bu balanî iki para it — didi. iki xatînnîñ birisi bu söznê işitkendin dem boldi, birisi köp xauya itti. xudâniñ joluna mênîñ balannî iki para itme; bu nêik insâp-tir? balanî istemîmen — didi. qâzi bildi balanîñ inesi bu xatîn bolyanîni, balanî bu xatînya birdi; dauâ itken xatînya têtîr urdi we qoudi.

2.

Bir adamniñ qulu qaçti. andin soñ ayaşı bařqa řeherlerge ô qulunî qîtırîp kitti. bařqa bir řeherde qulunî kôrdi. ne üçün qaçtiñ? — didi. qul ayaşîni urdi: sen mênîñ qulum-san — didi; mênîñ köp mâllarîmnî oçurlap qaçtiñ — didi; bu waqta seni taptîm, bu waqta

1.

Két asszony pörölt egy gyermek fölött; de nem találtak tanút, s így mindketten a bíró elé mentek, s attól igazságot kértek. A bíró meghallgatta az ő panaszukat; azután hóhért kiáltott, és megparancsolta neki, hogy a gyermeket vágja ketté. Az egyik asszony ezt hallván, csak hallgatott, de a másik nagyon jajveszékelt: az istenért, ne vágd ketté gyermekemet; micsoda igazság ez? hiszen nem is kívánom a gyermeket. A bíró ebből megismerte, hogy ez az asszony a gyermek anyja, s a gyermeket is ennek az asszonymak adta oda; a másik érte pörölő asszonyt pedig megkorbácsoltatta s elkergette.

2.

Egy embernek megszökött a rabszolgája. Azután gazdája más városokba üldözte rabszolgáját, míg egyik városban meg is látta azt. Mondta neki: miért szöktél meg? De a rabszolga megverte gazdáját: te az én rabszolgám vagy, azt mondja; sok jószágomat ellopván megszöktél; most megtalálalak, de most már többet nem

köp jamauliq itmein — didi. ikisi dauâ itti, qâziniñ eldine bardilar, qâziya sözlerinê ajttitar. qâzi ikisinê derežege jaqin oturtti; başla-riñizni içkeri uzatın — didi. žellâd — dep qıçqırdı we bujurdi : qul-nuñ başını çap — didi. bu söznê işitkendin soñ derhâl birisi başını sırtqa tarttı. qâzi bildi qul bu iken. andın soñ urdı, ayaşına tapşırdı.

3.

Bir dâna adam bar irdi. bir šeherge bardı. işitip irdi : bu šeherde her kim musâpır bolsa, köp jimekler birediler we saıawet itediler — dep işitip irdi. dâna adam bir kône kijim kijip bardı, bir adamniñ öjine bardı. jimek we içmek, oturaşak jir hem birmedi. ô dâna adam šermende bolup (ujalıp) öjine kildi. jene bir gün jaışı kijimler kijip, jene ô šeherge bardı, ewwel baryan öjge jene bardı. ô öjniñ adamı izzet we hürmet itti, jaışı jimekler pşirip birdi. dâna adam jimek jimekke başlayanda : munuñ kivi jaışı jimek jaışı kijim kigen üçün pejdâ boldı — didi. andın soñ ô öjniñ adamı sordı : niçün bu sözni ajtasan ? ajttı : ötken gün kône kijim kijip munda kildim, hiç jimek tapmadım. bu gün jaışı kijim kijip kildim, jaışı

---

bántlak. Így pörölt mind a kettő egymással; elmentek bíró elé, s elmondták a bírónak ügyöket. A bíró mind a kettőt oda ültette az ablakhoz, s mondta, hogy az ablakon dugják be fejeiket. Azután hóhért kiáltott, s parancsot adott neki : vágd le fejét a rabszolgának. Ennek hallatára az egyik mindjárt vissza húzta fejét. A bíró most tudta, hogy ez a rabszolga; azután megverette s átadta gazdájának.

3.

Volt egyszer egy okos ember. Ez egy városba ment, a hol hal-lotta volt, hogy minden utas embert jól tartanak étellel s bőkezűleg bánnak vele. Az okos ember egy ócska ruhát öltött magára, s elment egy embernek házához. De ez nem adott neki enni inni, még ülőhe-lyet sem adott. Az okos ember, elszégyelve magát, hazatért. Megint valamely napon szép ruhákat öltvén magára, ugyanabba a városba, ugyanabba a házba ment, hol előbb is volt. A ház gazdája akkor tel-jes tisztelettel fogadta, jó ételeket főzetett neki. Az okos ember, mi-kor evéshez fogott, mondta : ilyen jó étel most azért van itt, mert szép ruhát öltöttem. Erre a ház gazdája kérdezte : miért mondod ezt ? Amaz felele : a minap ócska ruhában jöttem ide, s nem kaptam sem-

jimek bu gün pejdâ boldi. anîñ ücün ajttim — didi. öj igesi şer-mende bolup köp ujaldî.

4.

Bir šeherde bir zâlîm pâtsâ bar irdi. bir gün ô zâlîm pâtsâ bir öjzi šeherden čitke čiqti. bir adamni kördi bir ayažniñ tijinde. sor-di: ié' adam! bu memleketniñ pâtsâsi ničik adam-dir? jaž-i-ma ja-mam-ma? ajtti: köp jaman zâlîm adam — didi. pâtsâ ajtti: mēni bilesem-mē? bilnimen — didi. bu memleketniñ pâtsâsi. men-men — didi. ô waqtta ô adam köp qorqti. pâtsâ bildi, sordi: ne adam-san? (ni jirli-sen?) men pelân bajniñ oylu bolaman — didi, her aj-da üc kün čilli bolaman; bu gün üc künniñ ewwelki küni — didi. pâtsâ küldi, bu adam hič söz sözlemedi.

5.

Bir šâir bir bajniñ eldine bardî. hâllarini bejân itip köp jažši ya-zeller ajtti. bajniñ köp waqtî çoš boldi. baj ajtti: aperin; janimda hâzir pul joq — didi; irteñ kil, saña çale birein. šâir öjine kitti. jene

---

mit sem cennem; ma szép ruhában jöttem, s ime itt van ma a jó étel. Azért mondtam azt. A ház gazdája erre nagyon elszégyellte magát.

4.

Valamely városban zsarnok király volt. Egyszer kiment ez a zsarnok király egymaga a mezőre. Meglátott ott egy fa tövében egy embert. Kérdezte: hé, ember, milyen ember e város királya? jó-e vagy rossz-e? Amaz felelt: egy igen rossz zsarnok ember. Erre a király azt mondja: engem ismersz-e? Nem én, mondja amaz. Én vagyok ez ország királya. Akkor az ember nagyon megijedt. A király azt észrevette, kérdezte: kicsoda vagy te (hova való)? Én ennek meg ennek a gazdag embernek a fia vagyok, minden hónapban három napig bolond vagyok; ma épen a három napnak elseje van. A király erre nevetett, s amaz nem szólt többet.

5.

Egy poéta elment egy gazdag emberhez. Elmondta neki (szorult) állapotját, s szavalt clötte nagyon szép verseket. A gazdag embernek ez nagyon megtetszett, s mondta: nagyon jól van; de most nincs nálam kész pénz; jöj el holnap, adok neked búzát. A poéta haza-

irteñ kildi. baj sordı: niçün kildiñ? ötken gün ajttiñ: yale biremen dep, anıñ üçün kildim — didi. baj ajtti: ežeb aqılsız adam-san — didi; meniñ xoş sözümnä jaχši kordüñ-mi? — didi. bu waqıtta niçün yale biremen — didi. sennen qarzım bar mı? — didi. šair köp ujalıp öjine qajtti.

6.

Bir pãtsãniñ bir weziri bar irdi, köp jaχši miltiq atar irdi. bir gün wezır miltiq atmaq üçün bir bãγya bardı. anda bir derviš hãzir boldı. miltiq ata-tõn adamlar köp kildi. wezır bãγniñ bir terepine bir qazıq qaqtırdı, ajtti: her kim bu qazıqnı ursa, jüz teñge biremen — didi. her bir adam miltiq attı, hiç ura-bilmediler. derviš ajtti: maña hem bir miltiq iltipãt itıñ — didi. derviške bir miltiq birdiler. derviš bir mertebe attı, urdı. wezırniñ waqıt xoş boldı, jüz teñge birdi, we žewãb birdi, kite-ver dep. derviš sordı, ajtti: niçün birdiñ maña munı? didi. wezır ajtti: saña baχš ittim. bu nıçik söz? — didi. jüz teñgeni qazıqnı uryan üçün aldım; sauãl itken üçün hiç

---

ment, de eljött megint másnap. A gazdag ember kérdezte: miért jöttél? Hiszen tegnap azt mondtad, hogy búzáat adsz; azért jöttem most. A gazdag ember mondta: ej, mily esztelen ember vagy! hát tréfa szavamat komolyan vetted-e? Most miért adjak neked búzáat? csak nem vagyok neked adós? — A poéta erre nagyon elszégy ellvén magát, haza ment.

6.

Egy királynak volt egy vezırje, ki nagyon jó puskalövõ vala. Egyszer elment a vezır egy kertbe puskával czélt löni. Ott egy dervis is megjelent, s eljött sok puskalövõ ember. A vezır a kertnek egyik oldalán beveretett egy szeget, mondván, hogy annak ki e szeget eltalálja, száz tengét ád. Valamennyien löttek, de nem tudták eltalálni. Akkor a dervis ezt mondta: sziveskedjének nekem is egy puskaát adni. Adtak tehát a dervisnek egy puskaát. A dervis egyszer lött, s eltalálta a szeget. A vezırnek ez megtetszett; adott neki száz tengét, s egyszersmind elbocsátotta, hogy most már elmehet. A dervis kérdezte: miért adtad nekem ezt? A vezır azt mondta: hát ajándékba adtam neked. Hogy hogy? mondja amaz, azért hogy eltaláltam a szeget, száz tengét kaptam; azért meg, hogy kérdést tettem, semmit sem kaptam; a hozzád tett kérdésem tehát nem ért annyit

bir űej almadim ; mēniñ sizden sauál soryanım qaziqnı uryan kivi bolmadı. wezır küldi, jene jüz teñge inâm birdi.

7.

Bir javanlı baj bar irdi , mâlı köp irdi ; we bir oylu bar irdi , tembel we aqılsız irdi. oylını aqıllı itmek üçün köp mállar sarp itti ; oylı hiç aqıllı bolmadı. andin soñ baj bu qadar málnıñ pajdasız sarp bolyanını körip, ıapa boldı, ajttı : bir işek üçün ne qadar ögüz we siyir sarp itkenmen!

8.

Bir waqтта jil bilen qojaş bēs ittiler , ikisiniñ qajsısı quwatlı bol-ıaj. ikisi köp sözler sözleştı ; jil ajttı : men quwatlı-man, qojaş ajttı : men quwatlı-man. imdi ikimiz teıribe qılalı : şunda jaumurlıq kigen bir ıarıb adam jüridē ; köreli , qajsımız anıñ ininden jaumurlıqnı ala-bilgejmiz. jil bu sözni qavúl itip , pilhál şu ıarıb adamyıa tüşüp ise-birdi. jil köp ıajret itip isti , ó adam kijiminiñ pieşini köterip birdi. ó adam dayı jaumurlıqnı ójzine jaışıraq mehkem tuttı , inin-

---

mint a szeget találó lövésem. Erre a vezır elnevette magát , s még száz tengét ajándékozott neki.

7.

Volt egyszer egy gazdag paraszt, sok vagyona volt ; egy fia is volt, tunya és ostoba. Hogy fiát okossá tegye, sok pénzt költött ; de az sehogy sem lett okos. Azután a gazdag ember, látván, hogy ennyi sok pénz haszontalanul költ el, szomoruan mondta : óh, egy számárért hány ökröt és tehenet áldoztam fel!

8.

Egykor a szél és a nap vitatkoztak egymással, hogy melyikük volna erősebb. Sokat szóltak egymás ellen ; a szél azt mondta : én vagyok erősebb ; a nap azt mondta : én vagyok erősebb. Hát tegyünk próbát : amott megyen köpenyegben egy szegény ember ; lássuk, melyikünk tudná a válláról levenni a köpenyegét. A szél elfogadván ez indítványt (e szót), mindjárt neki esett a szegény embernek, s elkezdett fúni. A szél nagy erővel fútt, az ember ruhájának szegélyét fölemelte. De az ember is jobban magára húzta a köpenyegét, s nem engedte azt a szélnek válláról levennie. Azután a szél, nem bírván

den jilge hič aldirmadi. andin soñ jil âžiz qalip öjziniñ hâlini bildi. qojaš dayi ô adamniñ üstüne issisini çajret minen atmaq bašladı. juaš juaš adam issiniñ herâretinnen ininden jaumurlıqnı tašladı; bir' azdan soñ issiniñ köpliginnen bütün kijimini çişip qojdı. ô waqta qojaš jilge ajtti: kördün-mê men sennen quwatlı-man; imdi bildiñ-mê?

9.

Bir papas bir kerre dostlarini siâpetke çayirdi. biš pont et al! — dep, jimek pšüre-tôn çatınya pul birdi. jimek pšüre-tôn çatın, bu pulni öjzim alajın — dep, tama itip bir hile itti. hilekerlik bile jüzüni jaman körsetip (çapa bolıp) papasniñ eldine bardı. ié uluyum büjügüm, şul alyan etimniñ hemesini pšük jép-ti — dep örtene-birdi. papas hejrân qalip žewâb sordı: niçik jidi bu etni? şul pšükni tutıp terázuya salıp ölçep ayırlıyını biliniz. ô çârıb bigunâ pšükni tutıp terázuga qojdılar we ölçediler. terázuya qaradılar; pšükniñ bütiün teni (heme âuri) biš pont qadar boldı, ziâde bolmadı. papas hejrân qalip ajtti: bu pšük jigen biš pont qadar et içinde bolsa, öjziniñ âuri qajda qaldı?

---

vele, látta hanyadán van (megismerte a maga állapotját). Most a nap is elkezdte egész erővel az emberre rávetni melegét. Lassanként az ember a melegnek hőségétől levetette válláról a köpenyeget; kevéssel azután, a hőség nagyvolta miatt, egész ruháját föloldotta s letette. Akkor a nap ezt mondta a szélnek: látod-e, én erősebb vagyok mint te; most megismerted-e?

9.

Egy pap egyszer vendégségre hívta barátjait. Öt font húsrá („öt f. húst végy“ -- mondván) adott a szakácsnének pénzt. A szakácsné azonban megkivánván a pénzt, hogy azt maga vegye el, csellel élt. Ravaszszággal nagy megháborodást tettetvén arczán, bement a paphoz, s elkezdett sopánkodni: óh nagy jó uram, azt a húst, melyet vettem, mind megette a macska. A pap, ezen elcsodálkozván, számon kérte, hogyan ette meg ezt a húst? fogjátok meg a macskát, tegyétek rá egy mérlegre, s mérjétek meg súlyát. Megfogták tehát azt a szegény ártatlan macskát, mérlegre tették, s megmérték. Mikor a mérlegre néztek, hát a macskának egész teste (egész súlya) öt font volt, több nem volt. A pap, ezen elcsodálkozván mondta: ha az öt font hús, melyet e macska megevett, csakugyan benne van, hol maradt (hová lett) aztán magának (a macskának) a súlya?

10.

Ötken zamanda hezreti Omar^{ya} bir *χatīn* kilip[·] arz itkeniniñ bejānī turur. — Jā Omar! üç jil bolup-turur, irim *χâib* bolup-ti, ölüsinnen tirisinnen *χavarīm* joq. men bir başqa adam^{ya} barsam, *žewâb* birseñiz. balalarīm bar, jiježek šejleri joq. Omar üç jilliq *âšliq* birdi, savr it — tip. üç jil temâm boldi, jene kilip arz itti: jā Omar, balalarīm bar-turur, jidirgeli kidirgeli šejim joq. *žewâb* birseñiz, bir adam^{ya} barsam. hezreti Omar jene bir jilliq *âšliq* birdi, savr it — tip. ô jil hem temâm boldi, jene arz itti: jā Omar jiti jil boldi, hič *χavar* iſitmedim irimniñ ölüsinnen tirisinnen. *žewâb* birseñiz, imdi bir adam^{ya} barsam. *zâipqa* ir lâzim, irge *zâip* lâzim. hezreti Omar qavûl itti, ajtti: kimnê *χalasañ aña* bar. bir adam almaqôï boldi, ô adam^{ya} nikâ bilen birdiler. kiže boldi, ô adam bilen *ağsam sôbet* itižek boldi; *χatīn sū* levine bardī. sū levinde deü sūretli bir adam pejdâ bolup *χatīn^{ya}* qičqirdi: ié, pëlânže *χatīn*, amân bar-ma-san? kejpīñ *jaχši-mi*? balalarīñ bar-mi? *χatīn* hejran qaldī. sen

10.

Hogy tett egykor egy asszony Omar kalifánál jelentést. — „Óh Omar, már három éve, hogy férjem eltűnt, s nincs hirem se haláláról, se életben voltáról. Én máshoz mennék férjhez, ha megengedi felséged; mert gyermekeim vannak, s nincs mit enniök, mivel ruházkodniok. Omar három évre való eleséget adott neki, hogy legyen még türelemmel. A három év elmúlt, s az asszony megint jelentkezett: óh Omar, gyermekeim vannak, nincs mit etessek velek, mibe öltöztessem őket. Ha megengedi felséged, valakihez férjhez mennék. Omar kalifa megint egy évre való eleséget adott neki, hogy legyen türelemmel. Ez az év is elmúlt, s az asszony megint jelentkezett: óh Omar, most már hét éve, hogy semmi hirt sem hallottam, vajjon meghalt-e férjem vagy él-e még; felséged engedelmével most már valakihez férjhez mennék. A nőnek férj kell, a férfinak feleség kell. Omar kalifa beleegyezett, mondta: no menj férjhez, a kihez akarsz. Találkozott egy ember, a ki el akarta venni, s annak is adták hitves feleségül. Estére, mikor avval az emberrel már egybe akart kelni, elment az asszony vizet hozni a folyó partjához. A víz partján egy óriás (*div*) alakú ember jelent meg, s rá kiáltott az asszonyra: hé, ilyen meg ilyen nevű asszony, megvagy-e egészségben? jól vagy-e? megvannak-e gyermekeid? Az asszony

méniñ ɣatinim-san, qorqma; men seniñ eriñ-men, ɣâib bolyan. ɣatin ajtti: méniñ erim adam idi, sen deü-sen, adam imes-sen; deü ɣalqı adam isminé bileđi, anıñ üčün sen méniñ ismimni bilesen. bu söznin üstünde eri kildi; ne boldı, méniñ ɣatinim bu qadar qaldı — ɣaup itip kildi. körđi, ɣatinı bir adam bilen sözleşe-turur. ajtti: ie adam! bimehell waqta ničün sözleşesin méniñ ɣatinim bilen sen? ajtti: méniñ ɣatinim-dır, iki üč balam bar, munnan bolyan. jalyan ajtasın, seniñ ɣatinin imes bu ɣatin, méniñ ɣatinim-dır, maña bu-gün hezreti Omar nikâ itip birdi. joq, bolmadı — ikisi biri bir minen ajtıstılar. ɣatin ajtti: ikiñiz iki jirde jatin, men öjz öjimde jataman; irteñ hezreti Omarɣa baralı, qajsiñizɣa birse, anı qavıl ittim. aɣşam jattılar; tañ attı, kündüz boldı. hezreti Omarın janına bardılar, arz ittiler: jâ Omar! bu ɣatinnı maña nikâ itip birdiniz aɣşam sù kitirmekke kitti, kič qaldı, kilmedi. ničün kilmedi — dep sù levine bardim; bu adam: méniñ ɣatinim-dır — dep ajtadı. hezreti Omar ajtti: ničik seniñ ɣatinin bu, sen deü bolsañ bu adam

megijedt. Hiszen te az én feleségem vagy, ne félj semmit; én vagyok a te férjed, a ki eltűnt. Az asszony mondta: az én férjem ember volt, te div vagy, nem vagy ember; a dívek népe tudja az emberek neveit, azért te is tudod az én nevemet. E szóváltásra eljött az asszony férje, ki már aggódott, hogy mi történt, hogy a felesége oly soká marad. Láttá, hogy felesége valakivel beszédben van. Mondta annak: hé ember, ilyen illetlen időben miért beszélgetsz te az én feleségemmel? Amaz: hiszen az én feleségem, azt mondja; két három töle született gyermekem van. — Hazudsz, nem a te feleséged ez asszony, az én feleségem ő; ma adta nekem Omar kalifa hitves feleségemül. Nem, nem igaz — így mind a ketten veszekedtek egymással. Akkor az asszony mondta: háljatok most két külön helyen, én meg a magam házában hállok: holnap menjünk Omar kalifához; a melyiknek közületek az engem ad, azt fogadom el férjemnek. Az este tehát lefeküdtek; megvirradt, nappal lett. Elmentek akkor Omar kalifához, s eléadták a dolgot: óh Omar, feleséged nekem ez asszonyt hitvesemül adta. Az este elment vizet hozni, későig maradt, nem jött meg. Gondolván, hogy ugyan miért nem jött meg, elmentem a víz partjához; hát íme ez az ember azt mondja, hogy az asszony az ő felesége. Omar kalifa mondta: hogy lehet ez asszony a te feleséged, midőn te div vagy, ez meg ember?

bolsa? joq, men deü imes-men, mēniñ âdim pēlánže-tur. hezreti Omar hejrân qaldı, hezreti Âliniñ janına bardılar. žewâb sordılar: já Âli, bu çatınnıñ iri çâib bolıan iken jiti jıl; bu çatınnı aŗşam bu adamça nikâ itip birdik. bu adam pejdâ bolup, mēniñ çatınım-dir — dıdē, ni žewâb biresiz? hezreti Âli sordı: ié adam, âdiñ nedir? âdim pēlánže-dir. men išitip idim: bir adam jiti jıl çâib bolup, jene kiledi. meger bu adam şu-dur. annēn soñ çatınnı bûya birdiler. annēn soñ wâqia sordılar: kōrgeniñni, išitkeniñni kezgeniñni bejân ejle!

Išitip irdim žünublikte jatqan jaman — dep; sū kitirmekke kittim, sū levine bardım. bir quş kildi. mēni alıp qaçtı, bir wilâjetke alıp bardı; ni jir ikenini bilmedim. kündüz boldı; kördim: heme adamlar deü; tilini bilmedim. aniñ içinde bir jıl turdum. annēn soñ bu nemleketke köp eskerler kilip, uruštular, bûlarnı bastılar; jisir itip alıp kittiler mēni hem birge. ular musulmâm deü iken; üç jıl ularniñ içinde mektebdârlıq ittim. andiñ soñ bir gün tûş kördüm, jıylap ojyandım. pâtsâ sordı niçün jıylap turdıñız? — dep. memle-

— Nem, én nem vagyok div; az én nevem ez meg ez. Omar ezen elcsudálkozván, elment velök Âli ö szent kigyelméhez, s kérte annak tanácsát: óh Âli, ez asszonyrak férje hét éve hogy eltűnt; tegnap tehát őt ennek az embernek feleségül adtam. Most emez jelent meg, s azt mondja, hogy az ő felesége; hogy döntöd el e dolgot (mi feleletet adsz)? Âli kérdezte: hé ember, mi a neved? Nevem ez meg ez. — Igaz, én ezelőtt hallottam, hogy egy ember hét évig elveszte után megint visszajő; ez az ember pedig épen ez. Azután csakugyan ennek adta az asszonyt feleségül. Azután megkérdezte történetét: no már beszéld el, mit láttál, mit hallottál, hol jártál.

Úgy hallottam volt, hogy nem jó közösülés után tisztátalan állapotban feküdni; azért elmentem vizet hozni, a folyó partjához. Akkor egy madár jött, engem elvitt egy messze országba, azt sem tudtam, mi hely volt az. Napra kelve láttam, hogy az emberek mind dıvek, kiknek nem értettem nyelvöket. Ott voltam egy évig; aztán egy nagy hadsereg jött ebbe az országba; megverekedtek ezekkel, s legyőzték öket; engem fogolylyá ejtettek s elvittek magokkal. Voltak pedig azok muszulmán dıvek, a kik között három évig tanítómaster hivatalát viseltem. Azután egyszer álmot láttam, s sírva ébredtem föl. A király kérdezte, hogy miért keltem sírva föl?

ketim balalarim qarındaşlarimni tüşümde kördim; anıñ üčün jıylap turdum. öjle bolsa, memleketiñizge kidersiz-mé? žewáb birseñiz kitermen. köp jaǵşı; nêcik kidersiz, bilesiz-mi? memleketiñ ne qadar jol-dur? bilmâmen, pâtsâhım. seksen jıllıq jol-dur bu jirge. annên soñ hejrân boldım. pâtsâ ajtti: ǵapa bolma, bir heptede wilâjetiñizge jtkizermen. annên soñ zindânnên bir deü kitirdi, ô deü üstüne mâni mindirdiler. maña pâtsâ bir doâ ürgetti, ajtti: bu doâni deü arqasına mingende dâima oqu, bolmasa helâk itedi seni bu. deü mâni alıp kitti. asnân minen berâber barja-turman, pâtsâ ürgetken doâ isimnen qaçtı, deü mâni jirge taşladı. ǵudâniñ qudreti bilen ô qadar belendten jirge tüştim, hiç bir jirim âurımadi. kördim, bir çöl deşt iken. üç kün ô jirlerde jürdüm, hiç bir adam šerher jol körmedim. bir terepte bir reüşenlik köründi; oj ittim: bu terepte šerher ja köj bar-dir; bolmasa, bu jaǵtıliq nijirden pejdâ boldi? jüre-jüre köp maşaaqatlar minen ô jaǵtıliqqa jitištim; kördüm ki bir tayıstân, hıç bir adam joq, ô körgen jaǵtılar lâl, jâqût, zümürret, almas, pirôze böjle taşlar iken; ǵudâ-i taâla anıñ kivi jaǵşı taşlarını ô jirde ǵalq

---

Mondtam, hogy álmomban országomat, gyermekeimet, testvéreimet láttam; azért keltem sírva föl. Tehát el akar-e menni kigyelmed országába? Mondtam: ha felséged megengedi, elmegyek. Nagyon jól van; de tudja-e kigyelmed, hogyan megyen? s hány évi út az országa? Mondtam: nem tudom én, felséges király. Bizony van az ide nyoleczvan évi út. Erre aztán megijedtem, de a király mondta: ne búsulj, egy hét alatt eljuttatlak országodba. Elhozott a fogházból egy divet, s annak hátára ültettek engem. A király még egy imádságra tanított, hogy azt a div hátán mindig elmondogassam; különben, azt mondja, elveszejt az tégedet. A div engem elvitt, de a mint az éggel egy magasságban megyek, elfelejtettem a király tanította imádságot, s a div engem levetett a földre. Istennek nagy hatalmának köszönhetem, hogy oly nagy magasságból leestem s mégsem fájult meg semmi helyem (tagom). Láttam most, hogy egy puszta sivatag van körülöttem. Három napig jártam ott; nem láttam se embert, se várost, se utat. Végre valamerre egy fényesség látszott; gondoltam: arra város vagy falu van; különben honnét jönne ez a fényesség. Jártam, jártam, végre sok fáradsággal oda értem a fényességhez; hát láttam, hogy az egy hegy, s nincs ott semmi ember; a látott fényes pontok pedig mind rubintok, jákútok,

itip-ti. ážiz qaldım, kök otlar jidım, taâm ornun tutmadı. annên soñ jüre jüre hâldên kitip jüqıldım, öler hâletke jittim. bir quş kilip maña su bir parça et kitirip birdi, anı jigendın soñ jürdüм. andın bir derjá levige bardım. teşnelikten ážiz qaldım, su içe-bilmedim, súsizliqтан jüqıldım, öler hâletke jittim. bir quş kilip maña aʒzi bilen sũ kitirip birdi. andın sũ içtim. ô quş mênнен ehwâl sordı, ajtti: nijirden bolasan? men pëlân şelherden bolaman — didim. annên soñ sordı jene mênнен: şehriñ niçe jilliq jol-dur? bilmîmen — didim. altmış jilliq jol-dur — didi. men ajttım: ié quş, dünjada seniñ kivi quş körmedim. men quş imes-men, mênin âdim Ishâq-turur, bi-hîşte tûbi diraxtta bolaman. annên soñ men ajttım: ié Ishâq, maña jol körset. ajtti: seniñ joluñ bu derja aʒi jüzünde-dir. andın men ajttım: bu derjadın niçik kitemen? mênin aʒajımnı tut. quşnıñ aʒajını tuttum; mênin alıp uçup ötti derjadın. bu jirden kitip jol körsetti, andın soñ ʒâib boldı. anda niçe aʒlar jürdim, ač bolıannên soñ kök otlar jidım; taâm ornunu tutmadı, ážiz qalıp jüqıldım, öler hâ-

---

smaragdok, gyémántok, pirózék s ilyen drága kövek, melyeket a felséges úristen azon a helyen teremtett volt. Azonban eröm fogytában volt; zöld füvet ettem, de nem töltötte az be az étel helyét. Azután jártam, jártam, míg magamon kívül összerogytam, s már-már meg akartam halni. Akkor egy madár jött, s nekem vizet s egy darab húst hozott; azt megettem s megint tovább jártam. Azután egy folyó partjához mentem; a szomjuságtól oly gyenge voltam, hogy nem bírtam vizet inni; összerogytam, s már-már meg akartam halni. Akkor egy madár jött s nekem a szájában vizet hozott; így ittam azután. A madár kérdezte állapotomat, hogy honnét való vagyok? Mondtam, hogy ebből meg ebből a városból való vagyok. Azután megint kérdezett: a te városod hány évi út? Mondtam, hogy nem tudom. Hát hatvan évi út az ide. Mondtam: óh madár, még nem láttam e világon olyan madarat mint te vagy. Én nem is vagyok madár; az én nevem Iszhák, a paradicsomban a tuba-fán lakom. Azután mondtam: óh Iszhák, mutasd meg nekem az utat. A te utad ennek a folyónak túlsó oldalán van. Megint mondtam: de hogyan megyek át ezen a folyón? Csak fogóddzál a lábamba. Belefogódtam tehát a madár lábába, s ő velem átrepült a folyón. Innét megmutatta az utat, s azután eltűnt. Ott jártam megint néhány hónapig; az éhség miatt zöld füvet ettem, de nem töltötte az be az étel helyét; eröm

letke jittim. bir adam kilip jaǰşı jimekler birdi ; aǰzüm̄ya qojdı, kö-zümni aǰip anı kördüm. mēni alıp kitti, öjine alıp bardı ; bir teñiz levinde öji bar idi, öjinde niçe künler turdum. qolum̄ya üç pındıq birdi, mēni bir jaǰşı imâretke alıp kitti ; kümüsten kapısı bar, altinnēn qolpu bar. bir pındıq qojdı kolpnñ tişigine, işik açıldı, içkeri kirdik ; jaǰşı imâret iken köp. anda bir işik pejdâ boldı : ô hem açıldı, içkeri kirdik. bir taǰt kördük, üstünde bir sûret kördük, iki terepinde iki arslân kördük. bizlerge helâk itmekke hemele itti ; her birisine bir pındıq taşladı, ô şırler helâk boldı. sûretniñ qolunda bir jaǰşı jüzük kördük ; jüzükni alaǰaq boldı, bir jilân pejdâ bolıp helâk itti mēniñ joldaşimni. aǰzına bir pındıq qojdım, jene tirildi. jene jüzükni alaǰak boldı : ô jilân jene helâk itti. jene bir pındıq aǰzına qojdım, jene tirildi. jene jüzükni alaǰaq boldı : jene jilân helâk itti. pındıqlar tamâm boldı, başqa pındıq tapmadım ; âǰir helâk bolıp ô imâretniñ içinde qaldı. jilân mēniñ minen sözleşti : ié adam ! niçün bu jirlerge kildiñ ? men müsâpür-men , ǰârib-men — didim , heme

---

fogyott, összerogytam, s már-már meg akartam halni. Akkor egy ember jött, jó ételeket adott ; a számba tette, s fölnyitván szememet, megláttam őt. Elvitt engem a házához, mely egy tenger (nagy folyó) partján volt ; házában néhány napig maradtam. Akkor kezembe három mogyorót adott, s elvezetett egy szép palotához ; ezüsből volt kapuja, aranyból volt lakatja. Egy mogyorót tett a lakat lyukába ; az ajtó megnyílt, s mi bementünk rajta ; igen szép palota volt. Ott elétünt egy ajtó ; annak is megint egy mogyorót tettünk a kulcslyukába, s az megnyílt, mi bementünk. Egy trónszéket láttunk, a trónszéken egy alakot, mind két felől két oroszánt. Ezek nekünk rohantak, hogy megöljenek ; de ő mindegyiknek egy mogyorót dobott oda, s az oroszánok elvesztek. A trónon ülő alaknak kezében egy szép gyűrűt láttunk ; ő a gyűrűt el akarta venni, de egy kígyó jelent meg, s elvesztette társamat. A szájába egy mogyorót tettem, s megint feléledt. Megint el akarta venni, de megint elvesztette őt az a kígyó. Ujra egy mogyorót tettem szájába, a mitől megint föléledt. Harmadszor is el akarta venni a gyűrűt, de most is a kígyó elvesztette. Azonban a mogyorók már elfogytak volt, többet nem találtam ; s így végre ő ott veszett a palotában. A kígyó azután velem beszédbe eredt : óh ember, miért jöttél e helyekre ? Mondtam, hogy utas ember, szegény ember vagyok, s elbeszéltem mindent a mit láttam s a min keresztül

körgen ötken işlerimni bejân ittim. maña rehmet itip ajtti: men jülân imes-men, perište-men; Sulejmân pejyambeniñ süreti dir bu, bu jüzük anıñ jüzügi-dir. xudâ maña emânet tapşirdi, jüzükni başqa adamğa birme — dip. ô ölgen hemrâhıñ žini irdi, adam imes irdi; ô jüzükni alıp jir jüzüniñ pátşalıyını arzû itti; âzir helâk ittim. annin soñ: maña jol körset — didim, bu qapulardın nâcik çıqaman? — didim. qolumğa iki pındıq birdi; bir pındıq minen bir qapu açtım, jene bir pındıq minen jene bir kapunı açtım. andın çiqıp kite-birdim; çöller minen köller minen jüre-birdim. bir jağşı imâretke jetiştım, jağşı báyıstânlarya jetiştım; içine kirdim: jağşı mîweler pşip-turyan, jağşı güller kördüm, jağşı sular kördüm. iki adam pejdâ boldı, çauadır ittim. jaşıl hezası bar, aq sellesi bar başında, aq livası bar üstünde. erebi lisân bilen selâm birdim, ôlar hem erebi lisân bilen izzet ittiler maña: ié adam! nijirden bolasan? men Mehemmed ummati bolaman — didim. kilip mañlajımni sîpaladı. men sordim: siz kim bolasız? — didim. birisi: hezreti Îsâ-men, birisi hezreti Mûsâ-men — didi. hezreti Îsâ maña köp izzet hürmetler itti. mênin qarındaşım-sen didi. mênin aslım ereb boladı

mentem. Megszánt engem s mondta: én nem vagyok kígyó, hanem angyal vagyok; ez itt Szulejmán profétának alakja, e gyürü az ő gyürüje. Az úristen rám bizta azt, hogy a gyürüt ne adjam más embernek. Ez a megholt társad dsin (rossz szellem) volt; ő a gyürüvel az egész földszíne fölött való uralkodást kívánta; végre mégis elvesztettem őt. Azután mondtam: mutasd meg nekem az utat; hogy megyek én ki ezeken a kapukon? Akkor kezembe két mogyorót adott; az egyik mogyoróval kinyitottam az egyik kaput, a másikkal meg a másik kaput. Így kijutván előre indultam; jártam pusztákon, jártam tavak mellett. Így egy szép palotához értem, szép kertekhez értem; bementem: hát van ott jó érett gyümölcs; láttam szép virágokat, láttam szép vizeket. Két ember jelent meg, s én egy kissé félttem. Zöld botjuk van, fehér turbán a fejükön, fehér ruha rajtuk. Köszöntöttem őket arab nyelven, ők is arab nyelven feleltek tisztességesen: óh ember, honnét való vagy? Mondtam, hogy Mohammed népe (közül való) vagyok. Akkor hozzám jöttek s megsimogatták homlokomat. Én kérdeztem: kik vagytok ti? Az egyik azt mondta, hogy Jézus próféta, a másik, hogy Mózes próféta. Jézus próféta sok tisztességet tett nekem; te az én testvérem

didi. men köp tawâp ittim hezreti Îsâni. Mehemmed resûl tirik bar-mî? sordilar. men ajttim : dünjadîn öttü, wepât boldî — didim. ô ikisi köp jÿlaştılar iştîp. andîn qurân oqup Mehemmed resûl haqqına köp-köp doâ-i zaÿr ittiler. andîn soñ selâmet barırsan seniñ memleketiñe, qorqma — didiler. andîn soñ yaïb boldilar. andên bu bagistännên cÿqtım, bir jirge bardım. bir aq saqallı adam kördüm. aniñ minen sözleştım, ô ajtti maña: bu jirlerde köp şej bar, barıp tamâşâ it — didi. bardım, bir zatın kördüm; janına jaqlaştım, qolu minen işâret itti : kit — tip. andîn başqa jirge kittim, bir jaman sûretli zatın irdi. andîn bir jılân kördüm : dünjada aniñ kivi ulu jılân körmedim; andîn qorqtım, qaçtım. jene bir jirge bardım, anda bir adam kördüm : mañlajında bir közi bar, zinjirler bilen bend itip qojup-ti. andîn qorqtım. andîn bir jirge bardım : bir deü sûretli maylûq kördüm, andîn köp qorqtım, qaçtım. qaçıp bir jirge kildim, ewwel körgen aq saqallı adamğa kildim. aniñ janına oturdım, aniñ bilen sözleştım : ié adam, bu şejlerni tamâşâ ittiñ-mé. kördüñ-mé? kördüm, tamâşâ ittim — didim. körgellerni bilesin-mé? joq

vagy, azt mondta, én is arab eredetű vagyok. Én Jézus prófétát nagyon reveráltam. Kérdezték, hogy él-e még Muhammed, az isten küldöttje? Mondtam: kimúlt e világból, megboldogult. Mikor ezt hallották, mind a ketten nagyon sirtak; azután koránt olvastak, s Muhammed prófétáért sok-sok imádságot mondtak el. Végre azt mondták: ne félj, még visszajutsz az országodba, s evvel eltűntek előlem. Azután kimentem a kertből, s egy helyre jutottam, hol egy fehér szakállú embert láttam. Avval beszélni kezdtem s ő mondta nekem: e helyeken sokféle dolog van, eredj azokat megnézni. Elindultam, s elsőben egy asszonyt láttam; közeledtem hozzá, s ő kezével intett nekem, hogy elmenjek. Egy másik helyre mentem, hol egy rút alakú asszony volt. Megint egy helyre mentem, hol egy kígyót láttam; e világon még nem láttam olyan nagy kígyót; megijedtem tőle s elfutottam. Megint egy helyre mentem, hol egy embert láttam: a homlokán egy szeme volt, lánczokkal oda volt kötözve. Megijedtem tőle. Azután egy helyre mentem, hol egy div alakú teremtest láttam, kitől nagyon megijedtem s elfutottam. Futásomban megint az előbb látott fehér szakállú emberhez jutottam. Leültem melléje, s elkezdtünk beszélgetni: no, megnézted-e, ezeket a dolgokat, láttad-e? Láttam, megnéztem. Tudod-e miket láttál? Nem én. Tehát megmagyarázta nekem: azt az asszonyt láttad, az a világ;

— didim. andin soñ maña bejan itti: ô yatinnî kördün, dünja-turur; ô jilännî kördün: dâbbet-ul- arz turur; ô adamnî kördün, mañla-jinda bir közi bar: ô dežžâl turur. ô iki adam, ewwel kördün bayis-tânda, iki pejyamber turur: biri hezreti Îsâ, biri hezreti Mûsâ turur. ô bâylar kim kördün, bihišt turur; ô sular kördün, bihišt sularî turur. men Xizr pejyamber tururmen. ié adam, wilâjetiñe kiter-mi-sen? — didi. haua — didim. bilesin-mô, wilâjetiñ nice jilliq jol-dur? bilmî-men — didim. anda ajtti: toqsan jilliq jol-dur — didi. hejrân bol-dim. andin-soñ: çapa bolma — didi, seni kižeden bir saat ötkende jtkizermen wilâjetiñe — didi. bir bulut kildi, andin sordî: nijirge barasan? didi. bulut ajtti: Irânça baraman — didi. andin jine bir bölek bulut kildi, annên sordî: nijirge barasan — didi. çarib biçâ-relernîñ pajdasî ücün baraman — didi. andin bir bölek aq bulut kildi; nijirge barasan? — didi. Medine šehrine baraman — didi. bulutqa ajtti: bu adam çarib adam-dir; munu Medine šehrine alip kit — tidi. mênî bulutqa mindirdi; kižeden bir saat ötken waqтта bulut kitirip bir sünîñ levinde qojdî. közimni açip çatinimni kör-

---

azt a kigyót láttad, az a *dâbbet-ul-arz* *); azt az embert láttad, ki-nek egy szeme van a homlokán; az a *dežžâl* (antichristus). Az a két ember, kiket előbb a kertben láttál, két próféta: az egyik Jézus, a másik Mózes próféta. A kertek, melyeket láttál, a paradicsom; a vizek, melyeket láttál, a paradicsom vizei. Én magam pedig Khizr próféta vagyok. No, akarsz-e elmenni országodba? Mondtam, hogy igen is akarok. Tudod-e, hogy hány évi út ide az országod? Nem tudom. No, van az ide kilenczven évi út. Erre én megijedtem, de ő azt mondta: ne búsulj, míg az éjjelből egy óra elmúlik, eljuttatlak országodba. Jött akkor egy felhő, attól kérdezte, hogy hová megyen. A felhő mondta: Iránba megyek. Aztán megint egy darab felhő jött, kérdezte, hova megyen. Ez azt felelte hogy: a szegény inségesek javáért megyek. Végre egy darab fehér felhő jött; kérdezte, hova megyen. Mondta, hogy Medina városába megyen. Ekkor mondta a felhőnek: ez egy szegény ember; vidd el őt Medina városába. Evvel felültetett engem a felhőre; mikor az éjjelből egy óra elmúlt, letett engem a felhő egy folyó partjára. Fölnyitván szememet, megláttam ott felesé-

---

*) *Dâbbet-ul-arz* (bestia terrae) iszlámi hitregebeli állat neve, mely kevéssel a föltámadás napja előtt fog Mekkából eléjőni.

dim, ajttim: sen mēniñ ɣatīnim-san — didim. ô qavûl itmedi, sen deu-sen — didi, adam imes-sen — didi. körgenimniñ isitkenimniñ kezgenimniñ wâqiası bu turur — dep hikâjetini tamâm itti.

11.

Bir bajnıñ üç oylu bar irdi. atası büjük oyluna nesihet ajttip birdi: men dünjadın kiçkende mēniñ mâllarım üçün bir biriñiz minen duşmân bolursız. niçün? mēniñ üç geüherim bar; birisi köp jaɣşı, birisi orta, birisi kçi-dir. üçüñiz bu geüherler üçün duşmân bolursız. her waqta ki bu geüherler üçün duşmân bolsañız, — pëlân memlekette bir pâtsâ bar-dır, köp âvil-dır, onda barɣajsız; bir biriñiz minen duşmân bolmassız, berâber bölüp birir. atası dünjadın öttü, andın soñ oɣullar mâllarnı bölüştiler, üç geüher qaldı. üç geüherniñ üstünde biri biri mēnen ɣauɣa ittiler. üçüsi hem jaɣşı geüher, men alaman dip, istediler. âxır bolmadı üçüsiniñ işi. ulusı aqıllı irdi, ajtti: inilerim, biri birimiz bilen ni-üçün duşmân bolamız; jaɣşı imes, inilerim. atam maña wesijet itip idi: her waqta ki bu geüher üçün biri biriñiz minen duşmân bolsañız, — pëlân memlekette bir pâtsâ bar

gemet; mondtam: te az én feleségem vagy. De amaz nem hagyta rá, azt mondta: te div vagy, nem vagy ember. Íme ez a története annak, a mit láttam, a mit hallottam, a mit jártam; — ígyszólt, s elvégezte meséjét.

11.

Egy gazdag embernek három fia volt. Az atya nagyobbik fiának tanácsot adott: mikor én e világból kimúlok, úgy mond, az én jószágaimért egymással össze fogtok veszni. Mert nekem három drágakövem van; az egyik nagyon szép, a másik középszerű, a harmadik csak kicsiny. Ti hárman e drágakövek miatt ellenségek lesztek. De mikor e drágakövekért összevesztek, — van ebben meg ebben az országban egy nagyon igazságos király, oda menjetek; nem fogtok egymással ellenségeskedni, hanem az elosztja köztetek egyenlően. Az atya kimúlt, azután fiai elosztották maguk között jószágait, csak a három drágakő maradt hátra. Ezek fölött most egymással veszekedtek. Mindegyikök a legszebb drágakövet akarta, hogy ő azt kapja. Nem akart véget érni a dolguk. Akkor azt mondta a legnagyobbik, ki okos ember volt: öcsém, miért is veszekedünk mi egymással, nem jó az, öcsém. Atyám nekem úgy hagyta meg, hogy a mikor ezen drágakövekért, úgymondtá, egymással összevesztek, — hát va-

— aňya barıp arziñizni ajtqajsiz. ô biri biriniz bilen du-mânliq itirmes, öjz mállarñizni öjzünizge bölüp birir — dip atam wesijet itti maňa. qavül itseñiz inilerim, šu memleketke kitemiz. iniler hem kitmekçi boldı, qavül itti. indi üç geüherni alıp üčüsi ô memleketke kittiler. jolda barjatqanda bir kiši joldaš boldı, ajtti: ej jaχši jigitler (žoralar), meniñ bir tüjem joq boldı. anda büjügi ajtti: tüjeñniñ bir közi körmej-idi. jene birisi ajtti: tüjeñniñ jügüniñ bir terepi sirka, bir terepi širni-mi idi? haua. jene birisi ajtti: tüjeñniñ üstünde χatın bar-mi idi; ô χatınnıñ içinde balası bar-mi idi? haua, bar-idi. üčüsi joldaš bolıp, ô memleketke bardılar. barıandın soñ, bu üčüsine tüje joq itken adam ajtti: üčüniz meniñ oyrum-sız, tüjemni sizler oıurlapsız — dep, bu üčüsini tutup pátšanıñ eldine alıp bardı. já pátšähim, χârib we bičäre bendeñizniñ arzı bar-dır sizge. ni arziñ bar? bu üç adam meniñ tüjemni oıurlap-tı. öjzleri iqrâr boldı. pátšâ sordı: ne dîdê bu adam, ej jaχši jigitler? anda bu üčüsi ajtti: ié pátšähim, bizlerniñ ölümizden χavarımız bar, bu išten χavarımız joq. ié pátšähim, bizler bajzâde bolamız, atamız

gyon ebben meg ebben az országban egy király, ahhoz menjetek, s adjátok elé neki ügyeteket. Az nem fogja engedni, hogy egymással veszekedjetek, s jószágaitokat nektek elosztja. Így hagyta meg nekem atyám. Ha beleegyeztek, öcsém, menjünk el ebbe az országba. A kisebb testvérek készek voltak az elmenetelre, beleegyeztek. Magukhoz vették tehát három drágakövet, s elindultak amaz ország felé. Útközben egy ember csatlakozott hozzájuk; hej, szép ifjak, úgy mond, nekem egy tevéem veszett el. Akkor azt mondta a legnagyobbik: tevédek egyik szeme vak volt; a másik azt kérdezte: nemde, tevéd egyik oldalon eczettel, másik oldalon szőlőlekvárral volt megrakva? Igenis. A harmadik meg azt mondta: úgy-e bár, tevéden egy asszony volt, s az asszony terhes volt? Igenis, volt. A három testvér azután utitársukkal együtt folytatták útjokat abba az országba. Mikor megérkeztek, az az ember, ki tevéjét elvesztette, azt mondta a három testvérnek: tí hárman az én tolvajim vagytok, tevémet tí loptátok el, s ezzel megfogta őket s elvitte a király elé. Óh királyom, van nekem, szegény szolgáltnak, egy jelentésem felségedhez. Mi ügyed van? Ez a három ember ellopta a tevémet; maguk is bevallották. A király kérdezett: mit mond ez ember, szép ifjak? Akkor azt mondták azok mind a hárman: felséges úr, halálunkról van hírünk, de e dolgról

bizge wesijet itip irdi : pèlân memlekette bir âdil pâtsâ bar-dir ; her waqтта ki ô pâtsâ eldine barsaņiz , jaŗşî arzîniŗni sorar — dep bejân itti. andîn soņ jolda bu adam bizge joldaş boldi. jolda ajtti : birâderler, meniņ bir tujem joq bolip-ti. andîn birimiz ajtti : munuņ bir kôzi kôrmej-idi ; birimiz ajtti : tujeņniņ bir terepinde sirka, bir terepinde şirni-mi idi ? jene birimiz ajttiq : tujeņniņ üstünde bir řatîn bar-mi idi, bu řatîniņ qarnında balası bar-mi idi ? andîn soņ meniņ mâlimni sizler alipsiz — dep, sizniņ eldiņizge kitirdi. wâqie bu turur. pâtsâ sordî : bir kôzi kôrmejenini niĉik bildiņiz ? tujeniņ jü-güniņ bir terepi sirka bir terepi şirni bolyaniņ niĉik bildiņiz ? üstünde řatîn bar bolyaniņi, we řatîniņ qarnında balası bolyaniņi niĉik bildiņiz ? ej pâtsâhim, jol minen kilir idik, jolniņ iki terepi otliq idi. kôrdük : jolniņ bir terepinde tuje ot jip-ti ; andîn bildik bir kôziniņ kôrme bolyaniņi. andîn soņ jolniņ bir terepinde ĉirkej köp qondi , bir terepinde ĉipin köp qondi ; andîn bildik bir terepinde sirka bir terepinde şirni bolyaniņi. üstünde řatîn bolyaniņi andîn bildik : tujeden tüşüp-ti, tüşüp tiz bügüp siip-ti ; andîn bildik qar-

---

hírünk nincsen. Mi egy gazdag ember fiai vagyunk, s atyánk azt hagyta meg nekünk végrendeletül, hogy ebben meg ebben az országban egy igazságos király vagyon ; a mikor ezen király elébe járultok, úgy mondta, az szépen elintézi ügyeteket. Azután útközben ez az ember társaságunkba akadt. Útközben azt mondta : barátaim, nekem egy tevéim veszett el. Akkor egyikünk azt mondta : az a tevé egyik szemén vak volt ; a másikunk azt mondta : nemde tevédek egyik oldalán eczet, másik oldalán szőlőlekvár volt ? meg a harmadik közülünk azt mondta : tevéden, úgy-e bár, egy asszony volt, s az asszony terhes volt ? Erre azután minket felséged elé vitt, hogy mi az ő jószágát elloptuk volna. Ennyiben van a dolog. A király kérdezte : hogy ismertétek meg, hogy a tevé egyik szemén vak volt ? meg hogy a terhének egyik oldala eczet, másik oldala szőlőlekvár volt ? s hogy rajta asszony volt, s az asszony terhes volt, hogy ismertétek azt meg ? Felsőges király ! az úton mentünk, az útnak mind két felén rét volt. Láttuk, hogy az útnak csak egyik felén legelt tevé ; abból megismertük, hogy egyik szemére vak volt. Azután az útnak egyik felére sok szúnyog szállt, a másik felére meg sok légy ; abból megismertük, hogy egyik oldalán eczet, a másikon szőlőlekvár volt. Hogy asszony ült rajta, onnét tudtuk meg, hogy a tevéről leszállt, s letér-

nünda balası boljanıni. pátşâ bu sözlerge hejrân qalıp, bir saat sü-küt itti: andin soñ başını köterdi: ié adam, bular oꝝru imes — dep ô adamni qoudi. pátşâya geüherlerni çiqarıp körsettiler. pátşâ üç geüherge üç bahâ qojdi. üç bahâ qojip iki geüherniñ ziâde bahasını alıp üç bölüp, üçüsine berâber birdi. jigitlek pátşânıñ bölmeçligini qavûl ittiler.

Pátşâ ularya jimek jatar jir birdi. pátşâ bularnı — ne sözler sözlidê (ajtişir) — dip, penžereden tinladi. pátşâ penžereden qaradi, kördi: bu üçüsi palau jip-turlar. birisi palaunı jigen waqta, ewwel jigende ajtti: bu palaunin eti qoj eti; jaş waqta (qozi waq-tında) it südini imgenge oꝝşidê. andin soñ jene birisi ajtti: bu palaunıñ pürünžiniñ şâlesi mazaristânda pejdâ boljanğa oꝝşidê. jene birisi ajtti: bu padışânıñ atası nâmbajğa oꝝşidê. üçüsi palau jip-turyanda üç söz sözledi. bularnıñ sözini pátşâ işitti. ežeb, bu adamlar ne sözler sözlidê — dip pátşâ hejrân qaldı. bular râst sözli-mê jalğan söz-li-mê? eger bu sözlegen sözlere râst çiqsa, bular köp težribeli, köp aqıllı adam-dır. pátşâ ajtti: pëlânže divân çayırın. çayrdılar. divân kilip:

delve hugyozott volt; abbol megismertük, hogy terhes volt. A király e feleleteken elcsudálkozván egy kis ideig hallgatott; azután fölemel-vén fejét: ezek nem tolvajok, azt mondta, s elkergette azt az embert. Akkor kivették a drágaköveket s megmutatták a királynak. A király a három drágakőnek három árt szabott, s a két (nagyobbik) könek fölös árát elvette, három részre osztotta, s oda adta a háromnak egyenlő részen. Az ifjak a királynak elosztását elfogadták.

A király ételt s háló szobát adatott nekik. Kiváncsi lévén, hogy miket beszélnek ezek, a király az ablakon hallgatódzott. Nézett az ablakon, látta hogy a három testvér pilavot eszik. Az egyik, mikor legelőször a pilavból evett, azt mondta: e pilavnak húsa juh hús; úgy látszik, hogy a juh, kis korában (bárány korában) kutya-tejet szopott. Azután a másik azt mondta: ezen pilavnak rizse olyan, mint-ha szára temetőben termett volna. Megint, a harmadik azt mondta: e királynak, úgy látszik, pék volt az atyja. A három testvér evés alatt e három szót mondta. A király meghallotta beszédöket, s elá-mult rajta, hogy ezek miket szólnak. Vajjon igazat mondanak-e vagy hazudnak? Ha beszédeik igaznak bizonyúlnak be, ezek nagy-on tapasztalt okos emberek. Mindjárt elhivatta ilyen meg ilyen nevű udvarmesterét; ez eljött: felséges úr, azt mondja, tessék pa-

pátśáhīm ajaḡiñiz baś űstűnc. pátśá ajtti : ahśam mihmānlarġa ô qojniñ etini qajsi qassaptan alip birdiñ ? pűrűnġini qajsi śálekerden alip birdiñ ? pělān śálekerden, pělān qassaptan — dep ajttilar. ĉaġiriñ iki-sini. ĉaġirdilar. sordi qassaptan : ié qassab, bu qozini nijirden aldiñ, qajsi ĉopandan aldiñ ? pělān bajniñ qojinnén aldim. ĉaġiriñ ô pělān qojlu bajni. kildi ô baj, pátśá sordi : ié baj, pělān kűn bu qassapqa satqan qozuñ ni nerseniñ sűdin imgen idi ? anda baj ajtti : ié pátśá, űzűm bilműmen, meġer qoj pervá ite-toġan copān bar, ĉopān biler. ĉopanni ĉaġirip sordilar : pělān qozini neniñ sűdini birip pervá itip idiñ ? rāst sűzle ; jalġan sűzlesen, baśiñni kisemen. ĉopān ajtti : ô qozī ineden bolġan waqtta inesi űldi, baśqa sűtlű qoj sűrűde joq idi. bir qanġiq bar idi, qanġiq bala tűdė, tűyandűn soñ ô qanġiqniñ balalari űldi ; bu qozī űlmesin — dep, her kűn qanġiqtiñ iemdirdim ; bu qanġiq sűdi mēnen bűjűk boldi. copān bűjle dip beġān itti. pátśá ajtti : ié śáleker, sen sűjle. ô pělān kűn birgen pűrűnġniñ śalesini kimnen aldiñ ? pělān kűjli bir diġānnén aldim. kitiřip soruñ ! ô diġānni sordilar : pělān

---

rancsolni. A király kérdezte : melyik mészárosról vetted azt a juh-húst, melyet az este a vendégeknek adtál ? és a rizst, melyik rizsárusról ? Ettől meg ettől a rizsárusról, ettől meg ettől a mészárosról. Hívjátok el mind a kettőt. Elhívták. Kérdezte a mészárosról : hé mészáros, ezt a bárányt honnét vetted, melyik juhásztól ? ilyen meg ilyen gazdag embernek a birkáiból vettem. Hívjátok el azt a juhos gazdát. Eljött az, s a király kérdezte tőle : hé gazda, mi állatnak a tejét szopta volt az a bárány, melyet ezen meg ezen a napon ennek a mészárosnak eladtál ? Akkor azt mondta a gazda : királyom, azt magam sem tudom ; de van egy juhászom, ki a juhokra gondot visel ; az fogja tudni. Elhívták a juhászt, s kérdezte tőle a király : ezt meg ezt a bárányt minek a tejjével nevelted volt föl ? szólj igazat, mert ha hazudsz, fejedet vétetem. A juhász mondta : mikor az a bárány a világra jött, meghalt az anyja, más tejes juh nem volt a nyájban. De volt egy szuka, az megkölyközött, s azután meghaltak kölykei. Gondoltam, ez a bárány ne vesszen el, s minden nap a szukától szopattam ; így ennek a szukanak tejjével fölnevelkedett. Így beszélt a juhász. A király azt mondta : hé rizsáros, most te szólj. Kitől vetted annak a rizsnek szarait, melyet ekkor meg ekkor adtál. Ebből meg ebből a faluból való paraszttól vettem. Hozzátok el, s kérdezzétek meg. A paraszttól kérdezték : az ezen meg ezen a napon nekem

kün maña satqan šáliññi nijirde iektiñ? pélán mazaristânliq janında jirim bar-dır, ô jirde iektim. Indê pâtšâ heremge qajtti, inesini çayirdi; inesine ajtti: ié ine, munda kil. inesi kildi. qapunı japtı, ajtti: ié ine, ménin atam kim? râstın söjzle. seniñ atañ pélân pâtšâ. joq, jalyan sözlediñ, râst sözle. eger râst sözlemeseñ, bašınıñ kisemen — dip, qılıç çiqardı. inesi hejrân boldı, âxir nailâž bolup, qorqqaninnén râst söz sözledi: seniñ atañ pélân büyük pâtšâ idi, šor sîdik idi, hiç perzendi bolmadı. köp yatıllar aldı. âxir men oqlandım, ortada nân pširip bire-tôyan nâmbaj bar irdi, aniñ bilen bir kün hem-sôbet boldım; andın soñ sen pejdâ boldıñ mennen. pâtšâ jigitlerni çayırıp sordı: ağşam palau jip-turyanda ne sözler sözlediñiz? râstın ajttiñ. birisi ajtti: palaunıñ eti qozı waqtında itniñ südin iemgen iken. birisi ajtti: bu palaunıñ šâlesi mazaristânlıqta pejdâ bolıp-tı. birisi ajtti: bu pâtšâniñ atası nâmbajya oğsîde. pâtšâ ajtti: bu işlerni niçik bildiñiz? ewwel işitmediñiz. joq, işitkenimiz joq. anda ajtti: bu etniñ qozısı itniñ südini içkenini annén bildik, jigen waqtında bir birimiz mennen uruşmaq istedik. aniñ üçün bildim.

---

eladott rizst hol vetetted el? Bizonyos temetö mellett földem van, ott vetettem el. Most visszatért a király a harembe, elhitta az anyját, mondta: hé anyám, gyere ide. Az anyja oda ment. A király becsukta az ajtót, s kérdezte: hé anyám, kicsoda az atyám? szólj igazat. No, a te atyád e meg ez a király. Nem az, hazudtál, szólj igazat; ha nem szólsz igazat, levágom a fejedet; — így szólt, s kihúzta kardját. Az anyja megjijedt, s végre, hogy már nem volt más módja, féltében igazat szólt; a te atyád bizonyos nevű nagy király volt; de nem lett neki semmi gyermeke, noha sok asszonyt vett el. Végre én gondolkodtam, — a palotában volt egy pék, ki a kenyeret sütötte, avval egyszer összetalálkoztam; azután téged hoztalak világra. A király most hivatta az ifjakat, kérdezte: miket beszélltetek az este pilav-evés közben? Mondjátok meg az igazat. Az egyik azt felelte: a pilavnak húsa (olyan juhtól való, mely) bárány korában kutyatejet szopott. A másik azt mondta, hogy a pilavnak rizse temetőben termett. A harmadik azt, hogy a királynak atyja pékhez hasonlít. A király mondta: e dolgokat hogyan tudátok meg; mert ezelőtt csak nem hallottátok. Nem, nem hallottuk soha. Hanem abból ismertük meg, hogy e húsnak báránya kutyatejet szopott, mondta az egyik, hogy mikor azt ettük, egymással verekedni akartunk.

jene birisi ajtti : bú šáleniñ mazaristânliqta bitkenini annén bildim ki jigen waqta wüžüdim áur boldı; annén bildim. jene birisi ajtti : pátšániñ atası námbaj bolıanın annén añladım : kilgen waqta bizlerden sordılar : memleketleriñizde buıdaj arzan-mı jaıšı-mı? annén bildim. pátšá bularnıñ aqılını körüp, üčüsini öjz janında wezır itti. ulusı ajtti pátšáya : bizlerni wezır itkennen žewáb birgeniñiz jaıšı. pátšá qavúl itmedi. bizlerge biguná dushmanlıq itesiz bir waqta — didi. pátšá kičisini öjz janında saqladı. pátšá ujıladı, bu otırdı. bu bašinı bir taš üstüne qojup jattı. taš qımıldadı. tašnı köterip qaradı : bir jılán pejdá bolıp-tı, pátšáya hemele itti. bu qilič ménen jılánnı čaptı. qiličniñ qânını temizlep-turyanda pátšá ojanıp kördü : wezırniñ qolunda qilič. pátšá : méni bu öldürežek — dep gümán itti, želládnı qičqirdi, žellád kilip alıp kitti öldürmekke. žellád öldürmekke alıp bara-turyanda, bújük aıasına qičqirdi : ie aıam, rázi bol ménen : méni pátšá ölümge jolladı (öldüriñ — dep emr itti). aıası žellátqa öldürme, savr it — didi, men pátšáya barıp sorajın,

A másik azt mondta : hogy e rizs temetőben termett, abból ismer-tem meg, hogy mikor azt ettem, testem nagyon nehéz lett; a harmadik mondta : hogy a királynak atyja pék volt, abból vettem észre, hogy mikor ide jöttünk, kérdezték tőlünk, hogy drága-e, jó-e a búza a ti országokban? A király ezeknek eszét látván, mind a hármat maga mellett vezírekké tette. De a nagyobbik azt mondta a királynak : jobb volna, ha felséged minket eleresztene, mint hogy vezírekké tesz. De a király nem egyezett belé. Felséged, úgymond, egyszer még rosszul fog velünk bánni, vétünk nélkül. A király mégis a kisebbik testvért megtartotta magánál. Egyszer a király aludt, ez meg ott ült mellette; azután ő is lehajtotta fejét egy köre s lefeküdt. Egyszerre megmozdult a kő. Fölemelte a követ s nézte : hát egy kígyó jött elé, s neki akart menni a királynak. Az ifjú ekkor megvágta kardjával a kígyót; de azalatt, hogy a kadról letisztítja a vért, fölébredt a király, látta, hogy a vezír kezében kard van. A király azt gondolván, hogy őt meg akarja ölni, mindjárt hóhért kiáltott elé; a hóhér eljött s elvitte az ifjút kivégezni. Míg a hóhér az ifjút kivégezni viszi, ez kiáltott a bátyjának : hé bátyám, könyörülj rajtam, engem a király halálra küldött. A bátyja mondta a hóhérnak, hogy ne ölje meg, várjon még, ő meg akarja kérdezni a királytól, mit vétett. Kérdezte a királytól : miért küldted az öcsémet ha-

ne günâ itken iken. pâtsâdîn sordî : niçün ölümgê jolladîñ meniñ inimni? ni jamanlıq itti? pâtsâ ajttî, meni öldürmek istedi, anîñ üçün jolladîm. sevebini sordîñiz-mî? sormadîm. çayırıp soruñ, annen soñ öldürîñ. çayırıp sordılar : niçün öldüreçek boldîñ pâtsânî, ié inim! saña pâtsâ jaşılıq itse, jimek içmek birse saña. joq, aşam, men duşmânlıq itkenim joq. pâtsâ uşladî, men oturdîm; meniñ uşum kildi, tüşekte jatmadîm, bu jirde bir taş üstüne başımnî qojıp jattîm. jatqan waqta taş qimildadî; taşnî köterip qaradîm : bir jılân pejdâ bolıp çıqtî, pâtsâya hemele itti. pâtsâya zeled itmesin — dep qılıç mēnen iki böldim jılannî. qılıçnîñ qânîñi temizlep-turğanda, pâtsâ ojğandı, maña qaradî; qolumda qılıç kördi, şellâd dep qıçqırdî. şellâd kildi, şellâtqa ajttî: alıp barıp öldür munu. duşmânlıq itkenimniñ sevebi bû boldî. pâtsâ ajttî: jılannî körelük. kördiler. annen soñ dost bilip ik-râm itti; bular pâtsâ janında turmadılar, şewâb alıp wilâjetine qajttılar.

12.

Hindistân memleketinde bir çoşa bar irdi. anîñ bir çoş-sürct

lâla? mi rosszat tett? Engem meg akart ölni, mondta a király; azért küldtem. Kérdezte-e felséged az okát? Nem kérdeztem azt. Hát hijja el s kérdezze meg felséged, azután ölesse meg. Elhítták s kérdezte a bátyja : miért akartad a királyt megölni, öcsém? holott pedig a király veled jót tett, neked ételt italt adott. Nem, bátyám, nem tettem én gonosz tettet a király ellen. A király aludt, én ott ültem; én is álmos lettem, de nem feküdtem az ágyra, hanem itt egy köre hajtván fejemet feküdtem le. Mikor ott feküdtem, megmozdult a kö; fölemeltem a követ, s néztem : hát egy kígyó jött elé, a királynak nekî akart menni. Hogy az a királyt ne bántsa, ketté vágta kardommal. De azalatt, hogy a kardról letisztítottam a vért, a király fölébredt, rám nézett, meglátta kezemben a kardot, s elékiáltotta a hóhért. A hóhér eljött, s annak azt parancsolta : vidd el ezt, s öld meg. Ez volt az oka annak, hogy én rossz tettet tettem volna. A király azt mondta : lássuk azt a kígyót. Meg is látták azt. Erre azután, hogy őt hú barátnak ismerte meg, nagyon tisztelte őt; de az ifjak most már nem maradtak többé a királynál, hanem elbúcsúzván visszatértek országukba.

12.

Volt egyszer Hindosztán országában egy gazdag kereskedő

zatini bar irdi. ô zatın dâima bir jigıt bilen sôbet iter irdi. bir gün çoža bir tîti aldî, köp jaxşı sözler bilen sejrîdê. annên çožaniñ köñlinde jüz miñ waqt-çoşlıq hâsil boldî. bir gün çožaniñ bir işi bar idi, bir jirge kitti, ô kiže öjge kilmedi. derhâl zatın çožaniñ kilmenini bilip, mâşûqîna çavar jolladî. mâşûqî kildi, ô kiže ajs-ü-işret ittiler. bularniñ zauqî we sapaşini tîti qapastan tamâşâ itti. tañ atqandın soñ ô jigıt kitti. çoža kildi: tîti çožaya körgellerini bir-bir bejân itti: iê çoža, bu kiže zatiniñ bir jigıt bilen jimek jip we içmek içip sôbet ittiler. tañ atqandın soñ jigıt çiqıp kitti — didi çožaya. çoža tîtiden bu sözni işitip, zatınına ajttî: bu kilgen jigıt ni jigıtdır — didi. zatın ajttî: bu söz ni söz-dir? bir qusniñ sözine inanıp maña ni sözler sözlisen — dep köp şauqum itti. çožaniñ köñlinden şüphe kitti, tîti jalyan sözledi — dep gümân itti. jene bir gün çoža bir işke kitti; zatın jene mâşûqîna çavar jiverdi, jigıt hâzir boldî. zatın tîtiniñ çožaya ajtqan sözlerini mâşûqîna bejân itti. mâşûqî ajttî: bizden gümân itse, hâlimiz niçik bolur? — didi. zatın ajttî:

(çoža), s annak egy szép felesége volt. De az asszony mindig egy fiatal emberrel mulatozott. Egyszer vett a hodsza egy papagályt, mely nagyon szépen szólt és énekelt, a mi a hodsza szívében ezer meg ezer (tkp. százezer) örömet keltett. Egyszer azután a hodsának valamely dolga volt, s elment valahová, haza sem jött az éjjel. Mihelyt az asszony tudta, hogy a hodsza nem jó haza, mindjárt üzent a szeretőjének. Az eljött, s az éjjel egymással mulatoztak. De mulatozásukat nézegette kalitkájából a papagály. Virradatkor a fiatal ember megint elment. Megjött a hodsza, s a papagály elbeszélte neki egyenként, a miket látott: óh hodsza, azt mondja, az éjjel feleséged egy fiatal emberrel ettek ittak, s együtt mulattak. Virradatkor azután a fiatal ember elment. A hodsza, a mint a papagálytól ezt hallja, azt mondta a feleségének: kicsoda ez a fiatal ember, ki az éjjel ide jött? Az asszony mondta: ugyan mit akarsz; egy madárnak szavára hajtván, nekem kicsoda dolgokat beszéllsz? — úgy mond, s nagyon kezdett panaszkodni; ki is ment a hodsza lelkéből a gyanakodás; azt hitte, hogy a papagály hazudott. Megint valamikor elment a hodsza valami ügyében, s az asszony megint üzent szeretőjének, ki mindjárt meg is jelent. Az asszony elbeszélte szeretőjének, hogy miket szólt a papagály a hodsának. A szeretője azt mondta: hát ha most dolgot megsejti, mi lesz belőlünk? De az asszony vigasztalta; ne félj,

qorqma, bu gün men muña bir hile itejin. annën soñ bujurdi : bir ilek we bir küze we bir az su , we bir sıyır tirisini kitirdiler. tötiniñ qapasiniñ üstüne ô tirini qojdılar , bir çöp bilen gâ-gâ tirini urdılar ; gâ-gâ tötiniñ üstüne ilekten su qujdılar. küzeniñ içinde ot jaqtılar : ot jaqıp gâ-gâ küzeni açıp, jalıñ körseter-idi tötıya. xatın ô jigit bilen ajş-ü-ışret ittiler. tañ attı, jigit çiqıp kitti. xoşa kildi : tötı xoşaya kör-gellerini ajttı : ié xoşa , bu kişe xatınıñ ô jigit bilen jimek jidiler iö-mek iötiler, tañ atqanşa zauq ittiler. jamyır jaydı we kök gürüldedi, we jildirim çaqıldı , bu kişe kördüm. xatınıñ bu itken işlerini xo-şaya tötı bejân itti. xatın ajttı : ié xoşa , kördün-mé tötiniñ jalyanşı bolyanını ? bu kişe hiç jamyır jaymadı , we kök gürüldemedi we jildirim çaqılmadı. xoşa ajttı : joq — didi. tâqıq bil kim tötiniñ sözi jalyan-dır. ô hile bilen xoşaniñ könlindegi şüphesini buzdı. her waqt xoşa bir jirge kitkende , xatın ô jigit bilen ajş-ü-ışret iter idi. her çend söz sözledi tötı xoşaya , emma xoşa inanmadı. xatın dâima tötiniñ sözini masqaralıqqa çıqardı, xoşa tötiniñ sözünü qaramadı.

ügymond , ma rászedem ezt a madarat. Azután egy szítát, egy fa-zekat, egy kevés vizet, meg egy tehénbört hozatott. A bört rátették a papagály kalitkájára , s egy pálczával közben-közben a bört dön-gették ; szintigy a szítán át a papagályra vizet öntöttek. A fazék-ban tüzet gyujtottak, s azután kis időközökben a fazekat kinyitván, mutogatták a papagálynak a lángot. A közben az asszony s a fiatal ember csak együtt mulattak. Virradatra a fiatal ember megint el-ment. Megjött a hodsá, s a papagály megmondta gazdájának, a mi-ket látott : óh hodsá, ez éjjel feleséged avval a fiatal emberrel megint ettek ittak, egész virradatig mulatoztak. Eső is esett és mennydör-gött, s villám czikázott ; láttam ez éjjel. Így beszéllte el a papagály a hodsának, hogy miket mivelte a felesége. Erre az asszony azt mondta : no hodsá, látod-e, hogy a te papagályod hazug volt ? hiszen ez éjjel nem volt semmi eső , nem volt mennydörgés, s nem czikázott a vil-lám. Igaz, mondja a hodsá, nem volt. Hát tudd meg igazán , hogy a papagály szava mind hazugság. Ilyen ravasz csellel megsemmisített a hodsá szívében minden gyanakodást. Azután valahányszor a ho-dsá valahová elment, az asszony avval a fiatal emberrel együtt mu-lattak ; akármennyit szólt is a papagály a hodsának, de ez nem hitte el. Az asszony a papagály szavát mindig csúfá tette, s a hodsá nem ügyelt többet rája.

(Ié pátšá, bu hikâjetni aniñ ücün bejân itip ajttim: zatıllarda munuñ kivi hıle u meker köp bolyanıñ pátšá bilsin — dep. aniñ ücün ajttim. zihâr, zatın sözine kirip oyluña zelev itme.)

13.

Ötken zamanda bir sheherde tört adam bar irdi, törtisi dost irdi. birisi zâhid, birisi jonuži, birisi zergev, birisi derzi irdi. bir gün bu törtisi meslehet itip, sejâhetke çiqmaqçı boldılar. bu törtisi sejâhetke kittiler. köp güller*) jol jürüp bir büjük ormanğa jittiler. ô ormanda köp jaman hejvânlar bar irdi. jaman hejvânlarınñ çau-pinnên ô jirde köp qorqtılar. kiže boldı, ô jirde jattılar. törtisi meslehet itti: her birisi iki saat oturmaqçı boldılar. ewvel jonuži oturdı; oturyandın soñ ujxusı kildi; ujxusını qaçırmaq ücün âlatlarını qoluna alıp, bir ayaž kisip ormannên, bir qız sûret japtı. andın soñ zergev ojyandı; zergev oturdı. bir waqta közi tüstü ô sûret qızğa: aperin — didi. munuñ hem ujxusı kildi, bu hem ujxusını qaçırmaq ücün âlatlarını qoluna alıp sûretke esbâb qıldı. annên soñ

(Oh királyom, e mesét azért beszélltem el neked, hogy felséged tudja, hogy az asszonyoknál sok van efféle csellegés és ravaszság. Azért mondtam el. Vigyázz, hogy asszony szavára hajtvá ne bántsad fiadat.)

13.

Régen volt egyszer egy városban négy ember, mind a négyen jó barátok voltak; az egyik *zâhid* (istenfélő jámbor ember) a másik ács, a harmadik aranymives, a negyedik szabó volt. Egyszer összebeszélltek, s abban állapodtak meg, hogy utazni mennek. El is indultak útra. Sok napi út után egy nagy erdőhöz értek. Az erdőben sok veszedelmes vadállat volt, a melyektől tartva ott nagyon féltek. Elesteledett, s ott lefeküdtek. Mind a négyen úgy intézték el, hogy mind egyikök két óráig virraszson. Legelőször az ács virrasztott; a mint ott ül, álmos lett; hogy elúzza az álmoságot, élveszi szerszámait, s az erdőből egy fát vágván, egy leány alakot csinált. Azután az aranymives ébredt föl s leült virrasztani; egyszer szeme arra a leányalakra esett, mely neki nagyon megtetszett. Ő neki is álma jött, s ő is, hogy az álmoságot elúzza, szerszámait vette elé, s az alaknak ékszeret csinált. Azután a szabó kelt föl; ő is

---

*) = güller.

derzi turdi; derzi hem kördi sûretni: aperin — didi. derziniñ ujxusi kildi, derzi qızya köp jaxşı ruvalar japtı, qızqa kirdirdi. annen soñ zâhid turdi, zâhid kördi sûretni, zâhid sûretni körıp hejrân boldı. bir âz waqt ojlandı. zâhidniñ hiç hüneri joq irdi, zâhid köp xapa boldı. xudâya jıyladı: ié uluy allâ, kerem ejlep, meniñ doamnı qavâl itip, bu qızya žân bayışla — dep jıyladı zâhid. allâ žân birdi qızya; tēti kivi jaxşı lisân bilen qız sözledi. andın soñ tañ attı, qojaş öıqtı. bu tört adam qızni kördi, törtisi birden âşıq boldı. her törtisi dauâ itmekke başladı. jonuži ajttı: men japtım, men alaman — didi; zerger ajttı: men jaxşı esbâb japtım, üstüne qojdım; men alaman — didi; derzi ajttı: men jaxşı ruvalar kirdirdim, men alaman — didi; zâhid ajttı: men alaman — didi, aniñ üçün kim allâdın žân tiledim bu qızya; meniñ doamdın allâ žân birdi, tiri adam boldı. törtisi dešt-i bejabânda dauâ ittiler. andın soñ törtisi ajttı: dauâ itmeklik bu jirde jaxşı imes. bir şeherniñ hâkimine baralıq, aňya arzimizni bejân itelik — didi. bişisi barja-turur irdi; jolda bir adam kördi, bir derviř irdi. derviřni çayırdılar, derviřni qâzı ittiler bu

látta az alakot s megtetszett neki. Azonban álmos lett, tehát szép ruhákat csinált a leánynak s beléöltöztette. Végre a zâhid kelt föl, meglátta az alakot, s elbámult rajta. Egy kevés ideig gondolkozott. Nem volt neki semmi mestersége, s azért igen elszomorodott. Fölsiránkozott istenhez: nagy istenem, légy kegyelmes, s meghallgatván kérésemet, ajándékozz e leánynak lelket is. Az úristen adott a leánynak lelket, s a leány most szép nyelven beszélt, mint valamely papagály. Megvirradt azután, fölkelt a nap. E négy ember meglátta a leányt, s mind a négyen beleszerettek. Elkezdtek erre négyen egymással vitatkozni. Az ács azt mondta: én csináltam, én veszem el a leányt; az aranyműves meg: én szép ékszereket csináltam rá, én kapom meg; a szabó: én meg szép ruhákba öltöztettem, ő az enyim; a zâhid is azt mondta: nekem kell kapnom, mert az úristentől lelket kértem a leánynak, az én imádságomra az úristen lelket adott neki, hogy ember lett. Így mind a négyen ott azon a vadon helyen egymással veszekedtek. Végre azt mondták: nem jó itt veszekednünk. Menjünk valamely város fejedelméhez, s adjuk elé annak a mi ügyünket. A mint most öten mendégéltek, út közben egy embert láttak, egy dervis volt. Elhitták a dervist, s maguk között bíróvá tették. Elbeszélték a dervisnek egész dolgukat. De alig pil-

törtisi. derviške szölediler bu bütün szölerini. derviş qîznî kördi bir meretebe, derviş hem âşîq boldî qîznî körüp. nîçün jalyan söjzlisiz? çudâdîn qorqmîsiz-mê? — didi. bu qîz mênîñ çatînim irdi; bir gün maña qâr itip qaçîp kitti. derviş ruva kijip çatînimni qîtirîp çîqtim — didi. elhemdü lillâ, bu jirde taptim — dep dauâ itti derviş. bu altîsî bir şeherge jitişip sehernîñ hâkimine bardılar. hâkimge bir-bir szölerini ajttılar. hâkim qîznî kördi bir meretebe, bu hem âşîq boldî. hâkim ajtti: ié o;rî harâmilar, bu qîz mênîñ ayamnîñ çatîni irdi; ayamnî harâmilar öldürîp, çatîniñi alîp qaçqan irdi. allâ jtkizdi sizlerni maña — dep köp çazeb itti. andîn altîsî bir biri mênén dauâ itip, qâzîniñ eldine bardılar. qâzîya hâllarnî szöledi. qâzî bir meretebe qîznîñ jüzüne qaradî, qâzî bulardîn hem ziâde âşîq boldî. qazî ajtti: ié o;rî harâmilar, bu qîz mênîñ kiçiklikten baqqan (pervâ itken) žâriem idi. harâmilar munî alîp qaçqan irdi; allâ jtkizdi munî maña — didi. qâzî bularya köp jaman dauâ itti. andîn soñ zâhid ajtti: nîçik qâzî-san — didi, pejyambernîñ jirinde (ornunda) oturîp nîçik zâlîm-san? — didi allâdîn qorqmîsen? — didi. qiâmet

---

lantotta meg a dervis egyszer a leányt, ő is szerelmes lett belé. Mit hazudtok itt, úgy mond, nem félték-e az istentől? Ez a leány az én feleségem volt; egyszer megharagudott rám, s elszökött tőlem. Én dervis ruhába öltözvén feleségem után indúltam. Hála istennek, hogy itt megtaláltam. Így szölt s szintén követelte a leányt. Most hatan egy városhoz érkeztek, elmentek a város fejedelméhez, s annak egyenként elbeszéllték ügyöket. A fejedelem a leányt csak egyszer látta, hát ő is szerelmes lett belé: hé tolvajok, zshiványok, azt mondta, ez a leány a bátyámnak a felesége volt; a bátyámat rablók ölték meg, s feleségét elragadták. De az úristen most hozám juttatott titeket: — így szölt nagy haragosan. Azután a hat ember, kik egymással veszekedtek, a kádihoz mentek, s elbeszéllték a kádinak a dolgot. A kádi csak egyszer nézett a leány arczára, hát ő még ezeknél is szeremesebb lett a leányba. Ennye tí rablók, haramiák, mondta a kádi, ez a lány az én fogadott leányom volt, kit kiskorától fogva fölneveltem. Rablók elragadták volt tőlem. Most az úristen nekem visszahozta őt. Így szölt, s elkezdett velük csunyaúl veszekedni. Akkor azután a zâhid azt mondta: miféle kádi vagy te, ki a próféta helyén ülsz, micsoda erőszaktevő vagy te? nem félsz-e az istentől? A föltámadáskor hogyan fogsz hazugságodért

boljanda ne žewáb biresen allânîñ eldinde jaljan sözüñ üčün? — didi. qâzî köp qâr itip zâhitqa ajtti: ié adam aldayûžï, jaman adam-san — didi. bu jîtisi köp jaman dauâ ittiler. bütün seherniñ adamï žem boldi. bularniñ dauasini süll *) itmek istediler, hič bolmadï. andin zâhid ajtti: her šejni allâ taâla süll itsin — didi. andin bir mazaristânja bardilar, zâhid allâja doâ itti, ajtti: ié uluž allâ, jirni kökni žalq itken allâ, her pejyamborni žalq itken allâ'm, Ibrahimni Nemrûdnîñ otunnén žalâs itken allâ'm, hezreti Jusupnï zündannén žalâs itken allâ, hezreti Îsânî törtlenžï kökte tiri tutqan allâhîm! bu daualarnï öjziñ dep ejle! — allâja doâ itti. allâ doasini qavûl itip, qfz bir ayažnîñ janında turup irdi, ayaž iki jarildi, ičine qfz kirdi, jene ayaž ewwelki kivi boldi. her šej öjz aslina qoşuladı — didi. bu törtisinîñ sözi râst boldi žalq eldinde; seherniñ hâkimi-niñ we qâzîniñ we dervišniñ üčüsiniñ sözi jaljan čiqti, žalqlarnîñ ičinde šermende boldilar.

---

isten szine előtt megfelelni? De a kádi nagyon megharagudott, s a zâhidra rárivallott: enye te csaló, akasztófáralavó! Most mind a heten csunyául veszekedtek egymással. Erre az egész város népe összecsdült; ki akarták a veszekedőket békíteni, de nem lehetett. Végre a zâhid azt mondta: mindent a felséges úristen egyenlítsen ki. Elmentek azután egy temetőbe, s a zâhid imádkozott istenhez: Nagy istenem, ki a földet s az eget teremtetted; istenem, ki minden prófétát teremtettél, ki Abrahámot, Nimródnak tüzéből megmentetted, ki József prófétát a tömlöczből megszabadítottad; istenem, ki Jézus prófétát a negyedik égben életben tartod, ki Idrisz prófétát a paradicsomban életben tartod; istenem, hártsd el magad e veszekedést. Így imádkozott istenhez. Isten meghallgatta az imádságát. A leány egy fa mellett állott volt; a fa ketté hasada, a leány be-ment a fába, s a fa megint olyan lett mint előbb volt. Mert minden a maga eredetével egyesül megint. Így a négy embernek a szava igaznak bizonyult be a nép előtt; a város fejedelmére pedig, a kádira és a dervisre kisült a hazugság, s a nép előtt megszegyenültek.

---

*) = sulh, صلح.

III.

Ežebli âhunîñ hikâjети.

1. Šaxadîñ šaxaγa qušlar uça'di,
ayîzdin ayîzγa γavarlar bara'di;
köp zamân dünjadin bâtirlar çiqî'p-ti,
wâqia'larinna'n jaγšî söz qalî'p-ti.
5. köp jaγšî ineden oγullar toγγan,
öjzleri hem jaγšî jigitler bolγan;
Hunor we Mažar — dep at qojdilar,
bu iki qarındaš aγa çiqtilar.
9. ikisi jüz adam berâber aγan,
jaγšîsîn alip hem jamanîn qojγan;
her biri ô qadar jaraq aldilar:
jaraqnî körgeller hejrân qaldilar.
13. bularnîñ oqunnan au qača bilmedi,
kijikler sujunlar qânγa bulandî;
bir jaγšî âhunî tabîp jiqtilar,
buzžînin qitirip artinnan qoudilar.

A osoda-szarvas regéje.

(Arany János, Buda halála, 6-dik ének.)

1. Ágról ágra madarak szállnak,
szájról szájra hírek mennek;
régen kiköltöztek a világból vitézek,
történeteikről szép szó maradt meg.
5. Igen szép anyától születtek volt fiak,
magok is lettek volt szép ifjak,
Hunor és Magyar — nevet adtak nekik;
e két testvér kiment (egyszer) vadászatra.
9. Mindketten száz embert vettek volt magokkal,
s a javát vevén a rosszát hátra hagyták volt;
mindegyike annyi fegyverkezetet vett[ek]:
a kik a fegyverkezetet látták, megijedtek.
13. Ezeknek nyilatól a vad nem tudott menekülni,
özek szarvasok vérbe keveredtek;
egy szép szarvast találva elejtették,
a szarvas-gímét üldözve kergették hátulról.

17. buzǰinnī qītirī'p-turya'nlarında'
bir deštke jittiler tiñizniñ janında;
köp jaman bejabân irdi ô jirler,
bôriler bolsa hem jol tutmas irdiler.
21. jolbarslar arslanlar anda' âxurup,
köp hajbet irdiler ô deštke toldurup,
qaplanlar hem anda balalap-turup,
balasïn ji-birej qarnī a'č bolup.
25. šol günde qojaš batažaq boldi,
qojašnīñ šôlesi bulutqa urdı;
jigitler turmap âhunī qaulaj,
birden âhunī hič köre-almaj.
29. kiže kildi, ūlar jürdiler
Kürnīñ sujuniñ levine tüštiler;
jaǰši jir irdi ô oturmaq üçün,
jaǰši ot bar iken at jime'k üçün.
33. bes Hunor ajttī : bu jirge tüšüp,
râhat itkimiz atlarnī ičirip!

17. Az alatt hogy a gímet folyvást üldözték,
egy síkságra értek, tengernek partján;
igen rossz puszta vala az a vidék,
még a farkasok sem tarthatnak vala benne utat.
21. Párduczok, oroszlánok ottan üvöltvén,
sok félelmetességgel töltik vala el a pusztát,
tigrisek is ott kölykeztvén,
kölykeiket megeszik [vala], gyomruk megéhedvén.
25. Az napon (*gün*) a nap (*qojaš*) lemenendő lett,
a napnak sugára a felhőbe csapott;
az ifjak meg nem állva üldözik a szarvast,
egyszerre a szarvast nem láthatják.
29. Az éjjel eljött, ők csak jártak,
Kür vizének partjára kerültek;
jó hely vala az pihenés (ülés) végett,
jó fű volt ló-legelés (evés) végett.
33. Akkor Hunor mondta : e helyre leszállva
meg kell pihennünk, megitatván a lovakat;

- qardaşı ajtti : bu kiže jata'li,
tañ a'tqanda' hememiz qajta'li.
37. andın sordılar : bu kilgen jirler
ežeb ne' jirler ? ne gümân ite'siz ?
batışqa ajnaldı kün-çıqış terepi,
jirinde qalmaj kün-batış terepi !
41. bätirlar birisi žewáb ajtti :
közümde qojaş qıblada battı !
birisi ajtti : arqağa qarañ !
ô tağdın aşıp ašaqqa batqan.
45. derjanıñ levinde andın qondılar,
atlarnı içirip, râhatta jattılar ;
meslehet ittiler hemesi birden :
azanda qajtıp kitmek ô' jirden.
49. tañ attı, isti hem sabânıñ hauası
köknıñ itegi kidi gül reñgini ;
kördiler : şol âhu sekirip bara'dı,
sûnıñ arıñda qorqusız tura'dı.

- testvére monda : ez éjjel háljunk (itt),
mikor megvirrad, térjünk vissza mindnyájunk.
37. Azután kérdezték : e vidék, a melybe jöttünk,
micsoda vidék ? mit vélekedtek ?
napnyugattá vált itt kelet tája,
helyében nem marad napnyugat tája !
41. A vitézek egyike feleletet mondott :
az én szememben a nap délben szállt le ;
egy másik mondta : éjszakra nézzetek,
ama hegyen áthágva ment alá.
45. A folyam partján azután leszálltak,
a lovakat megítatván, nyugalomban feküdtek,
összebeszélltek mindnyájan egyszerre :
hogy reggel visszatérve elmennek onnét.
49. Megvirradt, s fűtt a reggel levegője,
az égnek szegélye öltött rózsaszínt ;
látták : az a szarvas szökdelve megyen,
a víz tulsó részén félelem nélkül áll.

53. hemesi körüp ajaqqa turdilar,
artına tüšüp tutmaqçı boldilar,
ısinnen qačırıp meslehet itkenni
qıtırıp qauladı jene ol áhunı.
57. derjadın ol waqt jüzüp öttiler,
köp jaman deštke anda jittiler;
quru čöl irdi kim anda o't tabılmaj,
içer sû anda hiç pejdâ bolmaj.
61. jir jüzü hem anda qalqıp turup,
tûzlar čıqqa, tir kivi bolup;
bulaqnıñ sujunı bir kimse içmes,
sûlarnıñ bôyunu bir burun čıdamas.
65. bu jirde ô jirde qara-mum qajnap,
čiqıp jana, jahtılar tašlap;
qaraul jahtısı bolur — de'p sanirlar,
her kimniñ kôzine tüşse' šu otlar.
69. ûlar her gün áhunı tutmap,
her aŭşam jorulup didiler jıylap:

53. Mindnyájan azt látva lábra álltak,
utána esvén meg akarták fögni,
eszükből elejtvén (= elfelejtvén), hogy mit beszélttek
üldözve kergették ujra azt a szarvast. [össze,
57. A folyamon akkor átkeltek úszva,
nagyon rossz síkságba értek akkor;
száraz puszta vala az, hol fű nem találtatik,
hol ivó víz sehogysem mutatkozik.
61. A föld színe is ott fölemelkedvén,
só jö ki belőle, (olyan) levén mint az izzadtság,
forrásnak vizét senki sem iszsza (ihatja),
a vizek gőzét egy orr sem türi.
65. Itt-ott nafta (fekete viasz) buzogván
kijöve ég, fényeket vetvén;
örtüz (ör-fénye) lesz az — így gondolnák,
ha valakinek szemébe esnének ama tüzek.
69. Ők mindennap, meg nem fogván a szarvast,
minden este elfáradva mondták sírás közt:

- âhunî' tutma'q ne' lâzî'm turu'r?
 bu jama'n deşte' hâllar ne' bolu'r?
73. her niçe pişimân bûlar itseler,
 tañ atıp bolmadı âhunî qojsalar,
 artınnan ajrılmap sâjeler kivi,
 qamyaq uçuryan şamallar kivi.
77. qıtırıp bardılar *Don de'rjasine'*,
 şauqum urdılar anıñ levinde;
 ujma batqaq jirlerdin öttiler,
 bir atau körüp, atauya kirdiler.
81. anyaža körünüp âhu yajb boldı,
 buyaqaq bürkenip anda joq boldı,
 köz açıp hiç adam köre-bilmedi,
 nijirge kitkenin hiç adam bilmedi.
85. haj haj, jigitler! âhumız qajda?
 birisi qıçqırdı: qarañlar anda!
 birisi ajtti: bu terep qaçqan;
 jene birisi: bütün joq bolyan.

- a szarvast fogni minek szükséges?
 ebben a rossz pusztában az állapot mi lesz (mi lesz belő-
 73. Akármennyit bánták is ök, [lünk)?
 megvirradván nem lehetett a szarvast elhagyniok,
 el nem válva nyomától, árnyékok gyanánt,
 tollat röpitő szelek gyanánt.
77. Üldözve mentek a Don folyamhoz,
 lármát vertek annak partján;
 mocsáros süppedékes helyeken átkeltek,
 egy szigetet látván, a szigetbe behatottak.
81. Mindaddig meglátszván a szarvas eltünt,
 ködbe burkolódván ottan elveszett,
 egyet pillantva (szemet nyitva) senki sem tudta meglátni,
 hova elmentét (hova lettét) senki sem tudta.
85. Hóha, hóha! a szarvasunk hol?
 egyik kiáltott: nézzetek oda!
 egy másik mondta: erre szaladt el;
 megint egy másik: egészen elveszett.

89. ô deure'klerni'ñ her müjšin kördiler,
her bir butağa najze urdilar ;
kesertke qačqan, sülgünler uçqan,
ô âhu bir jirden pejdâ bolmağan.
93. bes Mažar ajttî : qajtar jolumuz
kimiñiz bilir ? ne terep jurtumuz ?
her sarî qarasam kökler tögerek :
âh inem ! Ƴamimnan sen ölseñ kirek !
97. Hunor ajttî : imdi jağširaq
munda oturup menziller baylasaq ;
ne jağši bu otlar, ne širîn bu sular !
her aƳaž oĳinnan tamaj'de bállar.
101. derjada jağši-renk jaltiraj baliqlar,
jağši et jidirir her türlü âular ;
jajimîz tereñ, oqimîz jilda'm-dir,
čapqun itkenge širalğa lâzi'm-dir.
105. niče waqt ötürüp kilmedi oturmaq,
baliqlar tutup hem âuğa čiqmaq ;
-
89. A környéknek minden zugát nézték,
minden bokorba lándsát ütöttek ;
gyík elszaladt volt, fajdok fölröpültek,
a szarvas sehonna nem mutatkozott.
93. Azután mondta Magyar : visszatérő utunkat
ki tudja közületek ? merre van országunk ?
akármerre nézek, az ég kerek,
ôh anyám, búmtól (miattam búsulva) meg kell halnod !
97. Hunor mondta : most jobb,
ha itt maradva, szállást kötünk (letelepszünk) ;
mily jó ez a fű, mily édesek a vizek !
minden fa odujából csöpögnek mézek.
101. A folyóban szépszinű halak fénylenek ;
jó húst fog etetni mindenféle vad ;
íjunk erős, nyilunk gyors,
ki rabló járatot tesz, annak zsákmány kell.
105. Némi időt eltöltvén (elmulatván), nem tetszett [otthon]
halat fogni és vadászatra menni ; [ülni,

- ajttılar birden : özge iş köre'li,
munnan jaǵşıraq emelge kite'li.
109. taqır dešt bar iken, ô deštke tüšti,
qarañgu waqtında sáz-auáz işitti,
naqranıñ nejlerniñ auazi jitišti,
bilmedi : ô auáz ni jirden tüšti.
113. periler mejdanı bar iken anda,
ol waqt periler irdi hem ojunda ;
bularniñ çádiri buyaqtın bolyan,
içinde irdiler ǵoşwaqtlıq tutqan.
117. irkeksiz irdiler periler hemesi,
adam qızlarnıñ hem kilip jaǵşısı,
ulu ǵâ nlarınıñ qızları hem anda,
irdiler perilik ürgene'-turyanda'.
121. ikisi köp jaǵşı *Dul* ǵânniñ qızları,
on iki irdiler *Belâ'r* ǵânni'ñ ;
hemesi jüz iki qızlar bar iken
ô jirde perilik ürgenmek istegen.

egyszerre mondták : lássunk más dolog után,
ennél jelesebb dologra ránduljunk ki.

109. Volt egy kemény síkság, abba indultak,
sötét (éj) idején zenehangot hallottak ;
dobnak sípoknak hangja érkezett,
nem tudták : az a hang honnan esett.
113. A tündérek tere volt ottan,
s akkor a tündérek épen táncoltak ;
az ő sátoruk ködből volt,
benne mulatságot szoktak tartani.
117. Férfi nélkül valának a tündérek mindnyájan,
az ember-leányoknak is jött volt (hozzájuk) szépe ;
nagy *khán*oknak leányai is ottan
tündérséget tanulgatnak vala.
121. Kettőjük nagyon szép, *Dul* khán leányai,
tizenkettő vala *Belâr* kháné ;
mindössze százket leány volt,
kik ott tündérséget akartak tanulni.

125. šágirdlik šerti bar bularya köp jaman,
bir irkek öldürü'p išq qouma'q žānnan;
jigitler toquzın her qız seüdürip,
öjziler tursun seügüsiz qalıp.
129. bu iken bularnıñ ürgengelleri,
köñül sındıryan köp jaman işleri;
her aǵşam işinnen žewáb birip,
her kiže irdiler ǵošwaqtlıq itip.
133. ó kiže jigitler auāznı qıtırıp ..
bir jaǵtı kördiler; ó-terep tüšüp,
juašraq bardılar jilniñ eldine:
köpele'klerni'ñ jürdi-mi kınine?
137. Mažar ajtti: sáz-auáz išitip
wüžüdım, ej aǵam, kitti qızarıp;
Hunor ajtti: bayrımnı itti qân
qızlarnıñ ojnuna bir köz tašlayan.
141. haj haj, bätürler! ilgeri joryalañ!
tız tız biriñiz bir qız qučaqlañ!
-
125. Tanítványság föltétele van nekik nagyon szigoru:
egy férfit megölvén a szerelmet kihajtani lélekből;
minden leány az ifjak kilenczét szerelembe ejtvén,
maga folyvást szerelem nélkül maradjon.
129. Ez volt az ő tanulásuk,
szív-törő igen rossz dolguk,
minden este dolgukról számot (feleletet) adván,
minden éjjel mulatságot tesznek vala.
133. Amaz éjjel az ifjak a zenehang után menve,
egy világosságot láttak; arra indulván
lassabban mentek, szél ellenébe:
vajjon lepkek után jártak-e?
137. Magyar mondta: a zenét hallván,
bátyám, egész testem fölhevült;
Hunor mondta: beleimet megvérezé
a leányok tánczára egy tekintet (szem-vetés).
141. Haj haj vitézek! vágtassatok előre,
hamar-hamar fogjatok ölbe mindegyiktök egy leányt!

her adam birisin zatin ite'rmiz,
izimiz qalmasın — jildam kite'rmiz.

145. atlarni köp qıstap tepeñgi urdılar,
jügenni boş qojıp köp çapuq bardılar,
qızlarni hem alıp ortaya jigitler,
qızlarni ortadın quçaqlap birdiler.
149. köp qo'rqusinna'n qızlar qıçqırdı,
qızlarniñ köpisi qaçmaqçı boldı;
ja otqa tüsse hem ja süga, pajdasız:
ajnala deuregin jigitler tuttı qız.
153. ô peri qızlar anda çaj'b boldılar,
qanát kidiler, uçup qaçtılar;
adam qızlarniñ bolmadı qaçqanı,
çäre joq, bolmadı jirge batqanı.
157. ná-ilâž qaldılar: perilik ürgenip
bolmadı turmaq irsizlik tutup;
jigitler ô jirden çaptırıp kittiler,
jene tiñ boldı deşt — öjge jittiler.

mindegyenként teszünk egyet asszonynya, —
nyomunk ne maradjon — gyorsan elmegyünk.

145. A lovakat nagyon készítve sarkantyúzták,
a féket megeresztvén, gyorsan mentek;
s a leányokat középbefogván az ifjak,
öket a középből ölbe fogták.
149. Nagy ijedségüktől a leányok kiáltottak,
a leányoknék nagy része el akart futni;
ha tűzbe ugornék is vagy vízbe, hasztalan:
körös körül az ifjak leányt fogtak.
153. A tündér leányok ottan eltűntek,
szárnyat öltöttek, röpülve-elfutottak (elrepültek);
az ember-leányoknak nem lehetett futniok,
hiába, nem lehetett a földbe süllyedniök.
157. Mód nélkül maradtak: tündérséget tanulva,
nem lehetett [többé ott] maradni férjtelenséget tartva;
az ifjak onnan elvágattak,
mégint csendes lön a síkság — haza érkeztek.

161. qızlarnıñ jaǵsısı, Dúl ǵánnıñ qızları,
Hunornıñ Maǵarnıñ boldı ǵatılları,
berâber baryan hem ô jüz jigitler
qızlarnıñ jüzini bölüşip-birdiler.
165. köp zamân ötmedi, ô qıñır qızlar
ǵatıllıq astına hem bojun qojdılar ;
öjlerin istemep seüdiler irlerin,
balalar hem toyup bildi ǵoş hállerin.
169. ô atâu jaǵşı jurt köründi andın,
jaǵşı öj bilmedi çâdırlarındı'n ;
jataqlarında köp sapâ taptılar :
bularnıñ žanınnan boldı joq ârzular.
173. mañlajı bir qarış boldı o'ǵulları',
jigitler seüežek köp jaǵşı qızları ;
bâtırlar hısâbı köplenip bardı,
ineler janına dilberler toydı.
177. Hunornıñ neslinden húnlar boldılar,
Maǵardıñ toyǵan maǵarlar qaldılar ;

161. A leányoknak szépe, Dúl khán leányai,
Hunornak Magyarnak lettek feleségei,
s az együtt odament száz ifju
a leányok százát elosztották magok között.
165. Nem múlt sok idő, s azok a makranczos leányok
asszonyosság alá hajtották nyakokat, [ket,
házukat nem kívánva (haza nem k.) megszerették férjei-
s gyermekek születvén jól érezték magukat (állapotukat
169. Az a sziget azután szép országnak tetszett, [jönak tud-
szebb házat nem tudtak sátoruknál ; [ták).
ágyukban sok gyönyörűséget találtak :
az ő lelkükből elvesztek a vágyak.
173. Egy-araszhomlokú (= nagy vitéz) fiaik lettek,
s ifjakat szeretendő igen szép leányaik ;
a vitézek száma megszorodott,
az anyák mellé szívragadók (bájos leányok) születtek.
177. Hunornak nemzetéből a húnok lettek,
Magyartól születve a magyarok maradtak ;

bularnîñ ô qadar bolʻan köpligi,
atauya siymadî, boldî tar jirleri.

181. *sitʻjalar* jurtîna tašîp bardîlar,
Dûl xânnîñ mülkinde jazîlip qondîlar ;
Hunornîñ Mažarnîñ wâqia'larinna'n,
köp zamân irtip, bu xavar qalʻan.

ezeknek oly annyi lett sokaságuk,
a szigetbe nem fértek, megszükkült a helyök.

181. A szittyák országába eláradva mentek,
Dûl khán birtokában elterjedve letelepedtek ;
Hunor és Magyar történeteiről —
sok idő elmulása után — ezen hír maradt meg.

NYELVTANI VÁZLAT A KHIVAI ÖZBEG-TATÁR DIALECTUSRÓL.

I.

Hangtani észrevételek.

1) Az egyszerű rövid önhangzók között szerepel *a, e, ʻ, i, o, ʻ, u, ü*-n kívül *é* is, rendszeren *i*-vel vagy *ʻ*-vel váltakozva, p.o. *an-nén* = *andʻn*, *sözleriné* = *sözlerinî*; a praes. egy. 3. személy, önhangzón végződő igetőknel, mindig *-idé*-n végződik: *añlidé* (*añla*), *sözlidé* (*sözle*), *oʻxidé* (*oʻxu, oqu*) stb., holott más igéknél tiszta *adi* és *edi*-n, p.o. *baradî, köredî, biredî, qojadî* stb.; a *minen* (= *bilen*-val, -vel) postpositio *mènen*-nek is ejthető; az 1. személyi névmás *men* (én) legalább a casusokban mindig *é*-vel. hallik: *mèniñ, mèni, mènde, mènnen* (= *mènden* v. *mèndin*), ellenben a *sen* (te) mindig *e*-vel marad: *seniñ, seni, sennen*. —

Az *ö*, kivált ha szókezdő, nincs oly tisztán megkülönböztetve az *ü*-től, mint p.o. a magyarban. Ezt leginkább az első időben vettem észre, hogy Molla Iszhák velem volt; később kevésbé tűnt föl. Jellemző példa erre az *öz* (ؤز) szó, mely p.o. 1. személyraggal (مېز) *özim* (magam) volna, de *özim*-nek, s majdnem *üjzim*-nek hangzik, azonban mégis különbözik *üzim* (szőlő)-től. Így magyarázható meg, hogy az oszmanli *öjrenmek, öjretmek* (*ögren-, ögret-*) igének tiszta *ü*-vel való *ürgenmek* és *ürgetmek* (tanúlni, tanítani) fe-

lel meg. Megjegyezni való az *ö*-nek, úgy látszik csak *z* előtt eléforduló *i* utóhangja, melyet a bevett arab írásmód nem fejez ki, s melyet az oszmanli török sem ismer, sőt a khivai ejtés sem tartja meg állandóan, p.o. جوز (*böz*) *böjz*, سوز (*söz*) *söjz*, كوز (*köz*) *köjz*.

Némely többtagú szóban az első, nem accentuált szótagbeli rövid *i*, *ï* hangzók egészen ki is szorulnak, kivált gyorsabb ejtés közben, úgy hogy a szó két mássalhangzóval látszik kezdődni. Megjegyeztem mint ilyeneket: *pširmek* v. *pšürmek* főzni, *pšmek* főni (*piširmek*, *pišmek* helyett), *kči* kicsiny (*kiči* h.), *kši* ember (*kiši*), *qstanmaq* hamarkodni (*qštan-* h.).

2) Nevezetes, hogy az özbeg-tatár még hosszú önhangzókat is tartott meg, és pedig eredeti török szókban, míg az oszmanli olyanokat legfelebb csak arab-perzsa idegen szókban ismer: *â* — p.o. *qân* (vér), *ât* (név): ellenben *at* (ló), mely két szó épen így különbözik a jakutban is, míg a csuvasban amaz *jat*, emez *ut*; — *ê* tudtomra csak idegen eredetű szóban fordul elé, rendszeren *h* eltűnését pótolván az önhangzó megnyújtása: *bês* (ar. بحث), *êl* (ar. اهل); — *î* eredeti török szóban: *sîpalamaq* (simogatni), *sîlamaq* (tisztelni), *čîγ* (hármat), *qîšiq* (görbe), *qîz* vagy *qîz* (leány); — *ï* leggyakrabban *aj*, *ej*, *uj*, *üj*, *ÿj*, *ij*-ből keletkezve az önhangzóvégű igetők és a negatív ige praesensében: *bašlîman* (irod. nyelv: باشلايىم *bašlajman*) kezdek, *oγîman* (اوقويىم *oqujman*) olvasok, *gürüldîde* (گورلدايىم *gürüldejdir*) mennydörög, *bilmîmen* (بيلمايىم *bilmejmen*) nem tudok, *almîman* (آلمايىم *almajman*) nem veszek, stb. Másutt is szintén *j*, illetőleg *g* hangzónak eltűnését pótolja az *î* hosszúsága: *în* (váll) = oszm. اكن *ijn* (*ign*), *îne* (tü) = اكنه (*ijne*, *igne*). — *ô*-val ejthető még a mutatónévmás *ô* vagy *o* (*az*), mely a többesben *ôlar* v. *ular*; *bôr* (kréta = jakut *buor*); ezen kívül jóformán csak azon *tôn*-ban fordul elé, mely *turyan*-ból összerántva participium praesentist képez, p.o. *pšüre-tôn* főző, *bile-tôn* tudó stb.; — *ô*, p.o. *bôri* (farkas); idegen eredeti szókban *kône* (ócska) = perzsa كونه *köhne*; *sôbet* (társalgás) = ar. صحبت *sohbet* (a tártárban magashanguvá lett, mint p.o. *terep* is = طرف, oszmanli ejtéssel *taraf*); *šôle* (sugár = ar. شعلة); — *û* szintén ritka török eredeti szókban: *tûdi* (ebből *toydi*) született, *bûmaq* (e h. *boγmaq*) fojtani; *qû* (hattyú; oszm. quyu), *tûz* (só; jak. tûs); — *û*, p.o. *tûš* (álom, somnium).

3) Kettőshangzók. — Az *i*-vel mint második hangzóval képzett *aj*, *ej*, *ij* (*ij* nem egyéb mint *î*), *oj*, *öj*, *uj*, *üj* megvannak hasonlóképen az oszmanliban is, s nem kell ezekre példát fölhozni; azonban van a tatárban az *au* is az oszmánli *av* helyett, p.o. *au* vad, vadászat (= oszm. *av*), *χaup* (ar. حَوْف), oszm. *χavf*; ezenkívül eredeti *aγ* is gyakran *au*-nak ejtődvén, szintén szaporodik az *au*-nak előfordulása: *tau* (طاغ *taγ*, oszm. *daγ*) hegy; *sau* (صاغ *saγ*) egészséges, atau (اتاغ *ataγ*, oszm. *ada*) sziget, stb., azonban *jaγ* (zsir) *jaγ*-nak, talán hogy a *jau* (ellenség)-től könnyebben megkülönböztethető legyen. Meg kell még azt is jegyezni, hogy ha ily *aγ* után megint önhangzó következik, nyílt szótag mellett, nem is változik a *γ*; zárt szótag mellett lesz ugyan *u*-vá, de nem képez a megelőző *a*-val igazi diphthongust, p.o. *aγiz* helyett van *auz*, de az *a*-t megnyujtva *âu*z-nak ejtik; *âur* = *aγir* nehéz, *bâur* = *baγir* máj. — Az *au*-nak párja *eü* (megfelelvén az oszmanli *ev*-nek), p.o. *seü*-mek (osz. *sevmek*) szeretni, *deü*let (= osz. *devlet*), *geü*her (osz. *p.gevher*), *reü*šen, *neü*bet (osz. *nevbet*). — *ou* előfordul úgy mint az oszm. *ov*: *qoumaq* elkergetni (osz. *qovmaq*); *öü*, a mit az *eü* analogiájára várni lehetne, nincs meg, mert a helyett az *öj* szerepel (p.o. *öj* maga névszó is = ház; ha az osz. *ev* = házzal egybevetjük, úgy látszik, hogy ez utóbbi *eü*, *öü*-féle szót tesz föl, a mi helyett csakugyan van a tatár *öj* szó.

Kivált érdekes pedig a mi tatár dialectusunkban egy *ie*-féle kettőshangzó, melyben az *i*-nek hangzása túlnyomó; azért fent a szövegben *ie*-vel jelöltem. Ugyanis, ha a szókat nézzük, melyekben ezen *ie* előfordul, p.o. *iem*mek emni, *iem*ček csecs, *iek*mek (vetni magot), *bie*šik bölcső, *iel* (nép), *ien*li széles, *tieri* bőr, *ies*mek fúni — ezek mind az irodalmi tatár nyelv szerint *ie* helyett *i*-vel vannak (بیشک ایکمل ایمک stb.), de az oszmanliban *e*-vel ejtetnek: *em*-, *ek*-, *be*šik, *el*, *en*li, *deri*, *es*mek; valamint némely más oszmanli szókban is az *e* a tatárban írott és ejtett *i*-nek felel meg: *be*š öt, *et*-mek tenni, *gel*mek jöni, *ver*mek adni, *jer* hely, *jel* szél, *jem*ek enni stb., a tatárban: *bi*š, *it*mek, *kil*mek, *bir*mek, *jir*, *jil*, *jim*ek. Hogy pedig ezekre nézve az *i*-vel való ejtés a régibb, eredetibb, abból is látható, hogy régibb oszmanli iratokban nem egy ilyen szó csakugyan *i*-vel íratott. Egyszersmind az is látható, hogy ha az érintett szókban az oszmanli *e* ejtés egy hajdan megvolt *i*-ejtésre következett, mely a tatár dialectusokban nagyjórészt meg is maradt, az az *i*

diphthongus, melyet az inént a mai khivai ejtésben az oszmanli *e*-nek ellenében találtunk, világosan mutatja a hangfejlődést, melyen *i*-ből az *e* lett. E mellett figyelemre méltó, hogy oly *i*, mely a mai oszmanliban is *i*-nek maradt, soha nem is veheti föl a khivai-tatár ejtésben az *ie* hangzást, hanem itt is tiszta *i*-nek hangzik, p.o. *diri* eleven: *tirik* (ellenben: *deri* bőr: *tieri*), *gitmek* elmenni: *kitmek*, *bilmek* tudni: *bilmek*. Némely szóban a khivai tatár ejtés ingadozik *i* és *e* között, az oszm. *e* ellenében: *ir* és *er* férj (oszm. *er*), *jitišmek* és *jetišmek* érkezni, a *dimek* (timek, oszm. *demek*) mondani ige gerundiuma *dip* v. *dep*, *et* hús (ellenben: *it* kutya), *ne* és *ni* mi (azonban csak *nčik* milyen v. hogyan). Mind ez, mind az *ie* diphthongus használata világosan arra mutat, hogy a khivai tatár nyelv hangzóéjtése tekintetben ugyanannak a fejlődésnek indul, melyet az oszmanli már elért.

4) Az eléforduló mássalhangzók *e* sorban írhatók le: *q, χ, γ; k, g, j, (y), ñ; č, ž, š; t, d, s, z, n; p, b, v, w, m; l, r.*

Hiába keressük ezek között az *f*-et, melynek a tatár csakugyan hiányában van, noha a gutturalis spiransokat (*χ, γ*) eléggé kifejtette. Az *f* helyett, midőn idegen (perzsa és arab) szóban azt ejteni kellene, egyszerűen *p*-t ejtenek: *pajda* haszon (فایده), példán egy bizonyos nevű (فلان), *χaup* félelem (خوف), *dep* elhárítás (دفع), terep oldal (طرف), *musápīr* utazó (مسافر), perzend gyermek (پ. فرزند), pársi perzsa nyelv (فارسی) stb. Az oszmanli tudja az *f*-et ejteni, noha eredeti török szóban szintén csak nagyon ritkán hallatja. —

A *q*-t, mely csak mélyhangú szóban fordul elé, meg kellett különböztetnem a magashangú *k*-től; mert magában is a *q* más hangzó mint a *k*. Amannak képzési helye a szájban hátrább van (körülbelül ott, hol a magyar *k*-é), emezé előbbre van (mint a német *k*-é). Amaz sokszor *χ*-ba is átmegegy, p.o. *waqt* idő (وقت) így hangzik: *waχt*. — A *γ* mindig lágy spiransnak (mint a *χ*-nak lágya) ejtetik, nem pedig úgy mint magyar *g*: *γauγa* veszekedés, *ayaž* fa, *kazaz* papiros, *aya* bátya stb. A *γ* gutturalis spirans (ع), erősen intonálva, *r* hanghoz hasonlít; azonban a dentalis *r* után is megtartja *γ*-féle ejtését: *baryan*, *-larya*, *turyan* stb. Hogy a *γ* néha *u* önhangzóba megy át (*tau*, *sau*, *áuz*), már fentebb említettük.

A *v*-től megkülönböztetve (mely = magyar *v*), föl kellett venni a *w*-t is (= angolos *w*), milyennek az arab eredetű szókbeli *و* betű mindenütt ejtetik, p.o. *waqt* وقت, *wezīr* وزیر, *wilájet* ولایت, *ewwel*

اول, žewâb جواب stb. Így nem is lehet csudálni, ha néha két önhangzó között *u*-ba megy át a *w*, p.o. *daua* pör دعوى v. دعوا *dá'wa*), *auâz* hang (p. آواز). A mit azonban így a *v*, a *w*-nek concurrentiája által vesz, azt visszanyeri a *b*-től; mert ez, két önhangzó közt, mindig *v*-nek hangzik, mind az idegen eredetű mind eredeti török szókban, p.o. *seweb* ok (سبب *sebeb*), *tevíb* orvos (طبيب *tabíb*), *qavâl* elfogadás (قبول *qabûl*), *çavar* hír (خبر *çabar*, *çaber*) *jivermek* külden (írva: يبارمك), *kivi* -ként (كبي), *javan* pusztá (يبان).

Mint a *v* mellett még *w* van, úgy lehetne *j* mellett még *y*-t is várni (azaz oly *j*, milyen a franczia *ayez*, *voyez*-ben van, azaz tkp. *ij*). És csakugyan emlékszem, hogy mikor legelőször Molla Iszháktól az *ujuşqan* szót hallottam, azt véltem hallani, hogy *üjuşqan* — azaz a *j* tkp. *ij* (*y*) volt, s így *uijuşqan* hasonlíthatott *üjuşqan*-hoz. De később és többször nem vettem észre.

A kemény és lágy mássalhangzók alkalmazásában a keletitátár főleg az oszmanlitól abban különbözik, hogy ez utóbbi a szó elején is ejti már a *g* és *d*-t, t. i. bizonyos számú szóban; p.o. *dil* nyelv, *day* hegy, *doymaq* születni, *gelmek* jöni, *gitmek* menni, *görmek* látni stb. (mások meg állandóan *t*, *k*-val: *tutmaq* fogni, *tar* szük, *küre*k lapát, *köpük* hab, *spuma*, *kesmek* vágni stb.) — a tatár azonban mind csak *t*-vel és *k*-val kezdi szavait, p.o. az idézett példának megfelelőleg: *til*, *tau*, *toymaq*, *kitmek*, *körmek* stb. Csak mint kivétel fordul elé *gez*mek sétálni és *güzel* szép; s nem is egészen kivételek a *tíme*k (mondani) és *tur* (verb. subst.) igék, melyek némileg enclitice használtatva, s a megelőző szóhoz szorulva, alkalmasan *d*-vel is kezdődhetnek (*digen*, *dip* v. *dep*; *dír*, *dir*). A szókezdő *p*-re nézve nem különbözik a tatár az oszmanlitól: csak az oszm. *parmaq* így van tatárul: *barmaq*. A mi az oszmanliban *b*-vel kezdődik, az a tatárban is avval (*bilmek*, *bir*, *bürmek*, *buzayu* = tat. *buzau*, stb.), kivéve némely szókat, melyeknek tatár megfelelője *m*-en kezdődik: *bol* bö: *mol*, *binmek* fölülni: *minmek*, *bojnuz* szarv: *müjz*, *bunu* ezt: *munu* stb.; de a szókezdő oszmanli *v* is még *b* a tatárban: *varmaq* odamenni: *barmaq*, *vermek* adni: *birmek*, *var-dír* megvan: *bar-dír* (csak *vurmaq* verni: *urmaq*; meg *olmaq* lenni is: *bolmaq*).

A szó közepén is azt találjuk, hogy az oszmanli tovább ment a lágyításban mint a tatár, p.o. oszm. *jedi* hét: *jiti*, *giderim* megyek: *kitermen*, *eder* tesz: *iter*.

Különösebb hangváltozásokat, milyenek p.o. a tat. *köjnek* ing = oszm. *gömlék*, *miñz* = *bojnuz*-ban tűnnek elé, most mellőznünk kell, mint a két török nyelv tüzetesebb összehasonlításába valókat.

5) A hangzók egymáshoz való vonatkozása és illeszkedése.

a) Az önhangzókat illetőleg itt az úgynevezett *vocal-harmonia* ról kell szólnunk. Tudva van, hogy az önhangzók illeszkedése jelesen ki van fejlődve a török nyelvekben, kivált az oszmanliban, s még jobban a jakutban. Az oszmanli valamint a jakut csak négy mélyhangú, és négy, ezeknek megfelelő magashangú önhangzót ismer:

mélyh. a o i u

magash. e ö i ü.

Ezek között megint azt a különbséget kell szem előtt tartani, hogy az első kettő mind a két sorban (a, o, e, ö) nehéz, az utolsó kettő (i, u, i, ü) könnyű önhangzók. A hangzóilleszkedési 1-ső törvény az, hogy igazi török szóban csak mélyhangú vagy pedig magashangú önhangzók lehetnek, s hogy a képzők és ragok (valamint encliticus szócskák) is az alapszó hangzatához képest vagy mélyhangú vagy magashangú önhangzókkal ejtődnek. A 2-ik törvény az, hogy a képző vagy ragbeli önhangzó a könnyűek közül való levén, úgy változzék az a megelőző szótag önhangzójához képest, hogy *a* és *e* után, következzen *ı* és *i*, valamint maga *ı* és *i* után is; *o* és *ö* után pedig *u* és *ü*, valamint maga *u* és *ü* után is. Így áll ez az oszmanlira nézve; a jakut még tovább megy, a mennyiben a képző vagy ragbeli nehéz önhangzót is (mely az oszmanliban mindig csak *a* v. *e*, nem pedig *o* v. *ö*) a megelőző önhangzó szerint változtatja, úgy hogy az csak *a*, *ı* és *e*, *i* után *a* és *e*; *o*, *u* és *ö*, *ü* után pedig *o*, *ü*.

A klivai özbeg-tatár nyelvben is megvan az imént említett 1-ső törvény, a mennyiben nem csak minden többtagú szótóban csak egyféle (vagy mély- vagy magashangú) önhangzó van, hanem minden képzőnek és ragnak vannak mély- és magashangú páralakjai, p.o. *nñ* és *niñ* genitivusrag, *qa* — *ke*, vagy *ya* — *ge* dativusrag, *lar* — *ler* többesi rag, *liq* — *lik*, *li* — *li* stb. szóképzők. Hanem mégis némi módosítás vagy megszórítás is fordul elé. Nem annyira jó itt tekintetbe az, hogy *ı* és *i* mellett, mindegyik helyett állhatván, találattik még *e* is, mely így mintegy közlő önhangzó volna; mert az illető esetekben még *ı*-t v. *i*-t lehet helyébe tenni, p.o. *annèn* helyett *annin*-t,

Könyvhirdetések.

A magyar nyelv szótára. A magyar tudományos Akadémia megbízásából készítették Czuczor Gergely és Fogarasi János m. akad. r. tagok. Egy-egy füzet ára 1 frt. Emich Gusztáv m. akad. nyomdásznál.

Chrestomathia Fennica. — Finn olvasmányok a finn nyelvet tanulók számára. Szerkeszti Hunfalvy Pál. A magyar Akadémia kiadása. Pesten 1861. Eggenberger Ferdinánd akadémiai könyvárusnál. I—X, meg 1—580 lap. A gyakorlati segítő, mely a szókat elemezi, 93 lapot tesz. Ára 3 for.

Abuska, csagataj-török szógyűjtemény. Török kéziratokból fordította Vámbéry Ármin; előbeszéddel és jegyzetekkel kísérte Budenz József. — A magy. Akadémia kiadása, Pesten 1862. Eggenberger Ferd. akad. könyvárusnál. Ára 1 for.

Reguly Antal hagyományai. A magy. Akadémia megbízásából kiadta Hunfalvy Pál. I. kötet. „A Vogul föld és nép. 4-ed rétü, 364 lap. Ára 4 forint.

Nyelvtudományi Közlemények. Kiadja a magyar tud. Akadémia nyelvtudományi bizottsága. Szerkeszti Hunfalvy Pál. Első kötet. 1862. Második kötet. 1863. Harmadik kötet. 1864. Negyedik kötet. 1865. Mindenik kötet ára 3 forint.

Magyar Nyelvészet. Szerkeszté Hunfalvy Pál. Hat kötet, mindenike külön 5 frt 25 kr. Együtt 25 forint. Pesten Osterlamm Károly könyvárusnál.
